د محمد ګل خان مومند
اند و ژوند ته یوه کتنه

Ketabton.com

محمد اسمعیل یون

۱۳۸۷ ل

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د کتاب پېژندنه

||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||||

د کـتـــاب نـــــوم: د محمد گل خان مومند اندو ژوند ته یوه لنډه کتنه

لیـــــکــــــــــــوال: محمد اسمعیل یون

خـــپـــــرنـــــــدوی: یون کلتوري یون

چـــــاپــــشمـــــېر: ۱۰۰۰ ټوکه

لـــومـــــــړی چاپ: ۱۳۷۳ل کال

دویـــــــم چـــــاپ: ۱۳۸۷ل کال

د لیـــــکـــــــوال پرلـه پسـې نومره) :۸(

د خـــپـرنــــــدوی پرله پسـې نومره) :۸(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې اثر پر دويم چاپ څو خبرې

وزير محمد گل خان مومند د افغانستان د معاصر تاريخ يوه ډېره نوميالۍ او معتبره ملي څېره ده، كه ددې هېواد د ټينگښت او ملي هويت د ځلا لپاره په اساسي مانا چا كار كړى، نو يو په كې محمد گل خان مومند دى. محمد گل خان مومند د ملي اساساتو يو داسې معمار و، چې تر لسيزو وروسته خطرونه او گواښونه يې ارزولى شول، په همدې وجه يې د هغو د مخنيوي لپاره پاخه بنسټونه جوړول. محمد گل خان مومند د يوه افغان ملتپال، ملت رغاند او انديال شخص په توگه، ددې وطن د خدمت لپاره، څه چې له لاسه كېدل ونه سپمول او د ژوند تر پايه پورې خپلې ملي او اسلامي لارې او گروهې ته ژمن پاتې شو، خو څومره خدمتونه چې وزير محمد گل خان مومند افغاني ټولنې او پښتو ژبې او ادب ته كړي، زموږ ټولنې او په ټولنې كې د فكر، نظر او قلم خاوندانو د هغو يو پر سلمه برخه هم دوزيرصيب حق نه دى ادا كړى، هغه څه چې د وزيرصيب له شان او شخصيت سره مناسب وو، هغه شان وزيرصيب چا نه دى ځلولى او نه يې څېړلى دى، خو لويې ستې او درانه شخصيتونه داسې وي لكه سره زر، څوک يې ستايي او كه نه، خو هغه خپل جوهر لري. لوى شخصيتونه هم همداسې دي، د وخت په تېرېدو سره يې ارزښت او اهميت زياتېږي، خو دې سره سره ستر شخصيتونه پر اوسني او راتلونكي پښت دا اخلاقي حق لري، چې د هغوى يا د تاند وساتي. پښتانه كه څه هم په توره تېره دي، خو په قلم كې يې برخه ډېره ځلنده نه ده، نو ځكه خو يې د خپل دومره لوى خدمتگار په باب هم، داسې څه نه دي ليكلي چې د هغه له شان سره مناسب وي، د هغه شخصيت دې وځلوي او زموږ سترگې دې پرې خوږې شي. زه چې د تحصيل په بهير كې وم، نو له يونيم ليكوال، ځينو قومي مشرانو او مخورو څخه مې د وزيرصيب په باب ځينې خبرې اورېدلې وې، هغه وخت وزير صيب زما په ذهن كې د يوه ايډيال شخص په توگه راټوكېدلى و، نو كله چې مې پر ۱۳۷۰ل كال د پوهنځي وروستى (اتم سمستر) پيل شو او د پايليک (مونوگراف) ليكنې په فكر كې شوم، نو ما د وزيرصيب د شخصيت شننه او ارزونه د خپل مونوگراف موضوع وټاكله. كله چې مې پر څېړنه پيل وكړ، نو ډېر كم ليكلي څه مې ترلاسه كړل، نو ډېر زيات خواشينى شوم او فكر مې وكړ، چې دومره لوى شخصيت او زموږ دا ويده حالت. د مونوگراف ليكنې په څو مياشتني بهير كې مې ذهن له وزير صيب سره دومره روحي رابطه ټينگه كړه، چې يوه شپه مې خوب وليده، په خوب كې مې وزيرصيب په داسې يوه حالت كې وليده چې د اوږو يوې بوجۍ ترڅنگ ولاړ دى، سپينه او پاكه سوتره ږيره، د اوږو بوجۍ كې لاس كوي، موټۍ له اوړو ډكوي او ماته يې راكوي. وزير صيب پر دې ډېر خوشاله دى چې ما د پښتو د خدمت نيت كړى، هغه ما دې كار ته هڅوي، كله چې له خوبه راپاڅېدم، نو د خوب پر مانا او تعبير پوه نه شوم او نه مې تراوسه چاته د خوب دا كيسه تېره كړې، خو اوس چې ددې كتابگوټي تر ليكلو اته لس (۱۸) كاله تېرېږي، دا خوب مې د يوه امانت په توگه دلته ياد كړ، زه اوس هم د هغه خوب پر تعبير نه پوهېږم، خو دومره پوهېږم چې له هغې ورځې بيا تر دې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمه زما کور له غنمو، مېوو او دانو ډک دی او د قحطۍ او قیمتۍ په دې دومره اوږده بهیر کې مې د اوړو او غنمو څه کمی نه دی احساس کړی.

دا کتابګوټی ما پر ۱۳۷۰ل کال د خپلې لیسانس دورې د مونوګراف په توګه لیکلی دی او پر ۱۳۷۳ل کال مې په پېښور کې چاپ کړی دی. دا اثر که څه هم یوه ډېره کوچنۍ لیکنه ده، خو هغه وخت هم زما هدف دا و چې وزیر صیب ته د نورو لیکوالو، کلتوري او علمي ټولنو پام راواوړي او له اوسني چاپ مې هم هدف دادی، له نېکه مرغه همداسې وشول، تر هغه وروسته بیا په پېښور کې ((خلیل ادبي جرګې)) د وزیر صیب په اړه یو علمي سیمینار جوړ کړ او ددې سیمینار د لیکنو ټولګه یې هم چاپ کړه او ځینې نورې لویې وړې غونډې هم په افغانستان او هم په کوزه پښتونخوا کې وشوې، اوس خو په کابل کې هم د پښتو د همدې بابا په نوم یوه ادبي ټولنه او په مزارشریف کې هم یوه ادبي ټولنه شته او فعالیت کوي، یو شمېر متفرقه لیکنې هم د بابا د شخصیت د ځلونې په باب خپرې شوې دي او بابا ته پام را اوښتی دی. خو تر پښتنو ډېرې هغه ډلې ټپلې او اشخاص چې د هېواد د ملي هویت او یووالي مخالفین دي او د یو شمېر ښکاره بهرنیو هېوادونو او کړیو له خوا یې ملاتړ کېږي، د وزیر بابا د شخصیت پر ضد یې په لسګونو لیکنې کړي او کوي یې. دې ډلو ټپلو ته د وزیر صیب شخصیت څکه د زغم وړ نه دی، چې هغه د هېواد اساساتو ته داسې خدمت کړی، چې دا ډول عناصر اوس ان د خپلو بهرنیو ملاتړو په زور نه شي کولای، دا بنسټونه ړنګ کړي.

هر څومره چې دا ډول ډلې او افغان ضد اشخاص د وزیر صیب د شخصیت پر ضد لیکنې کوي، هغومره موږ ته پته لګي، چې زموږ دې اتل زموږ هېواد ته څومره خدمتونه کړي دي. دا همغه سره زر دي، چې د وخت په تېرېدو یې ارزښت او اهمیت نور هم زیاتېږي. اوس نو زموږ لیکوالو ته په کار دي، چې د وزیرصیب ټول چاپي او ناچاپ اثار سره راټول او خوندي کړي، هم یې چاپ کړي او هم یې د انټرنټ څپو ته وسپاري، چې د مرګ د بلا له خطره خوندي شي. ددې ترڅنګ زموږ لیکوالو او علمي ټولنو ته په کار دي، چې د وزیر صیب د اندوژوند پر بېلابېلو اړخونو څېړنه وکړي او د هغه له اند دود څخه د اوسني او راتلونکي نسل د روزنې لپاره د روښانه مثالونو په توګه ګټه واخلي. زموږ یو زیات شمېر قومي مخورو، مشرانو، د فکر او قلم خاوندانو او سیاستوالو سره د وزیر صیب ګنې خاطرې شته، ددې خاطرو او پخو خبرو خوندي کول په کار دي او له هغو څخه الهام اخیستل.

لکه څنګه چې دمخه مې یادونه وکړه، دا اثر چې تاسې یې ګورئ، زما د لیسانس دورې پایلیک دی، پر ۱۳۷۰ل کال لیکل شوی او پر ۱۳۷۳ل کال چاپ شوی، دویم چاپ کې مې څه خاص تغیرات نه دي راوړي، یوازې یو نیم ځای کې چې املایي، انشایي او چاپي تېروتنې وې، همغه مې سمې کړې، نور مې لیکنه د خپل همغه وخت د ارزښت له مخې په خپل شکل پرې ایښې ده. له ګران ورور ښاغلي حاجي خان محمد منګل څخه، چې له ما سره یې په ګڼو فرهنګي چارو کې مرسته او همکاري کړې او دا اثر یې په خپل لګښت لومړی ځل چاپ کړی، مننه لازمي بولم او همدارنګه نورو هغو ټولو دوستانو ته چې د دې اثر په لومړي او دویم چاپ کې یې مرسته کړې، کور ودانی وایم.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هېواد د ملي کلتور د ښېرازۍ په هيله

په درنښت

پوهندوی محمد اسمعيل يون

کابل- افغانستان

ارګ- د جمهوري رياست ماڼۍ

د ۱۳۸۷ل کال د سلواغې ۱۸مه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یادون

محمد ګل خان مومند زموږ د هېواد د معاصر سیاسي تاریخ او فرهنګ په اتلو څېرو کې یوه وتلې او ځلنده څېره ده. محمد ګل خان مومند نه یوازې د هېواد د خپلواکۍ په ګټلو کې خپل کارنده رول ترسره کړی، بلکې د تیارو او جهالت (سقاوي واکمنۍ) په له منځه وړلو کې یې هم د یادونې وړ رول ترسره کړی دی. وزیر محمد ګل خان مومند د هېواد د بهرنیو او کورنیو دښمنانو نیتونو ته په ډېره ځیرتیا متوجه و، نو ځکه خو یې د ځینو نورو بادرکو پښتنو مشرانو له ایډیالونو سره سم پښتانه په شمال کې د یرغلګرو پر وړاندې د یوه سپر په توګه ودرول او د تجزیه غوښتونکو هیلې یې له خاورو سره برابرې کړې.

وزیر صیب نه یوازې د هېواد سیاسي ژوند ته متوجه و، بلکې اقتصادي او فرهنګي مسایلو ته یې هم ځانګړې پاملرنه لرله. هغه پښتانه د ښاري کېدنې او نوي اقتصادي سیستم له جوړښت سره اشنا کړل او هم یې د فرهنګ دروازې ورته خلاصې کړې او د یوه مخکښ فرهنګي جریان پر روزلو یې پیل وکړ، پښتنو ته یې دا حق حاصل کړ چې په خپل هېواد کې په خپله ژبه لیک او لوست وکړي، خو د پښتنو د دومره لوی خدمتګار له دومره سترو ویاړنو او خدمتونو سره سره تراوسه پورې د هېواد په خپرونو کې د هغه په باب ډېر هغه څه چې لازم وو، چا نه دي لیکلي، خو زموږ د ولس د ځینو مخورو او روښانفکرانو په زړونو او ذهنونو کې د هغه په باب ډېر څه شته چې تراوسه لا د کاغذ پر مخ نه دي راغلي. ما غوښتل چې د دغو مخورو یادونه، خاطرې او خبرې اترې له ذهنونو څخه د کاغذ پر مخ لوستونکو ته وړاندې کړم، خو په دې دوو کلونو کې د هېواد حالات داسې راغلل، چې د ژوند د چارو د ډېرو برخو توازن ګډوډ شو، نو په دې وجه د هغو کسانو لیدنه کتنه راته ګرانه شوه چې ددې کار لپاره ضرور وو. له دې کبله زما نیمګړی زیار نیمګړی پاتې شو. هیله لرم چې درانه لوستونکي او د محمد ګل خان مومندبابا د پتمنې لارې لارویان او مینان به زموږ د عذر دا ټکی له پامه ونه غورځوي.

په ډېر درنښت

په ټوله پښتنه مینه

اسمعیل یون

۲۰/۵/۱۳۷۳

پېښور

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

د محمد گل خان مومند ژوند لیک

))ښاغلی محمد گل خان د محمد خورشید غونډ مشر زوی، د مومن خان لمسی، د عبدالکریم کړوسی په قوم حسین خېل مومند دی. د ۱۳۰۳هجري قمري کال د روژې میاشتې پر ۱۳ ورځ د کابل د اندرابیو په کوڅه کې زېږېدلی دی. لومړنۍ زده کړه او دود علوم یې په خصوصي ډول له پوهانو څخه لوستي دي.((

پر ۱۳۲۷هـ ق کال د حربي ښوونځي په دویم ټولګي کې د زده کوونکي په توګه شامل او تر پنځه کلنې تعلیمي دورې نه وروسته بریالی فارغ شو او د اردلانو په غونډ کې د توپچي ځانګې د قوماندان په حیث وټاکل شو. په دغه شاهي ټولګي کې یې له یوې خوا کندېک ته درس ورکاوه، له بلې خوا یې د حربي ښوونځي د سرښوونکي په توګه وظیفه اجرا کوله او ددغه بریالي خدمت په نتیجه کې دسپه سالارصالح- محمد خان د یاور په حیث مقرر شو او د شاهي گارد د قوماندانۍ چارې هم وروسپارلې شوې.

محمد گل مومند د ۱۲۹۸ کال د جوزا پر میاشت، د هغه هیئت غړی و چې د محمد ولي بدخشاني په مشرۍ (مولانا سیف الرحمن الکوزی، فیض محمد زکریا، محمد اسلم میرشکار، بشیر احمدخان، عبدالحمیدخان، عزیزالرحمن فتحي، محمد ادیب افندي، عبدالغني ترجمان، غلام جیلاني)، د افغانستان د خپلواکۍ د معرفي لپاره اروپا او امریکا ته ولاړ.

ده پر ۱۳۰۳ل کال د پکتیا د عسکري قوماندان او اعلی حاکم، پر ۱۳۰٦ کال د مزارشریف د ملکي تفتیش د رئیس په حیث او بیا د ننگرهار د عسکري قوماندان په حیث پر کار شروع وکړه. په سقوي نا ارامیو کې لومړی پر کور ناست و. څرنګه چې عمومي امنیت او د هېواد خپلواکي یې په خطر کې ولیده، نو له خپل رسمي او ملي نفوذ څخه یې د وطن د نجات لپاره کار واخیست او پر مبارزه یې شروع وکړه. تر سقوي نا ارامیو وروسته محمدگل مومند د لومړۍ کابینې په تشکیل کې داخله وزیر او سربېره پر وزارت د ننگرهار د تنظیمه رئیس په حیث وټاکل شو او تر هغه وروسته د پروان او کاپیسا ولایتونو د چارو د تنظیم لپاره مقرر شو او بیا پر ۱۳۰۹ل کال د ولایتونو؛ د کندهار او فراه ولایتونو د تنظیمه رئیس په حیث مقرر شو او په زړه پورې خدمتونه یې ترسره کړل. پر ۱۳۱۲ل کال د قطغن، مزارشریف، بدخشان او میمنې د تنظیمه رئیس په توګه وټاکل شو او د ښو خدمتونو له کبله یې د لمر عالي نښان واخیست. پر ۱۳۱۹ کال د دولت د وزیر په حیث مقرر شو. محمد گل خان مومند د ۱۳۳٤ل � ۱۹۵۵م کال د لویې جرګې چې د انګرېز د امپریالیزم په مقابل کې د پښتونستان د مسالې په باب د ګډ تصمیم نیولو په غرض جوړه شوې وه، د نایب سالار وظیفه اجرا کړله.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد گل خان مومند چې پښتانه یې د بابا او دادا په نوم یادوي پر ۱۳۴۳ل کال د اسد میاشتې پر ۲۷ مه ورځ د سهار پر ۸بجو د ۸۰ کالو په عمر د زړه درېدو په اثر، د کابل په بریکوټ کې وفات شو او په شهدای صالحین کې خاورو ته وسپارل شو (۱))) ((د مرحوم محمد گل خان مومند د جنازې په مراسمو کې د هغه وخت د دولت ډېرو لوړو دولتي اشخاصو برخه اخیستې وه.((

له محمد گل خان مومند څخه یو اولاد (یوه لور) پاتې چې د لال پورې په شېراحمد نومي واده ده. ((دغه راز یو وراره یې محمد پتنگ نومېده، چې د محمد گل خان مومند تر وفات وروسته یې د ده د ځینو اثارو خپرولو ته توجه کوله)). (۲)

مرحوم محمد گل خان مومند په دري ژبه کې هم د ښه قلم خاوند و، پر ترکي او روسي ژبو هم پوهېده.)) (۳(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر پښتني فرهنګ د محمد ګل خان مومند د هلو ځلو اغېزه

لکه څنګه چې دمخه مو وویل، محمد ګل خان مومند لکه د نورو پښتنو مشرانو په څېر نه یوازې د تورې خاوند و، بلکې د قلم او ادب د دنیا لویه شتمني هم ورپه برخه وه او په دې برخه کې هم ډېر زیات خدمتونه کړي دي. که له تفصیل نه ډډه وکړو، نو کېدی شي پر پښتني فرهنګ باندې د محمد ګل خان مومند د هلو ځلو اغېزې او تاثیرات په لاندې ډول په ګوته کړو:

الف- په ژورنالیستیکه او خپرنۍ برخه کې:

لوی افغان مفکر سید جمال الدین افغان وایي: ((اخبار د یوه ولس ژبه ده)) په اوسنۍ پرمختللې نړۍ کې د ژبې او ادبیاتو د پرمختګ ډېر غټ او دروند بار د ژورنالیزم پر اوږو او مټو پروت دی. محمد ګل خان مومند په ډېرې ځیرتیا سره همدغه آر (اصل) ته متوجه و او د لومړي ځل لپاره یې پر ۱۳۱۱ل کال، په کندهار کې د (طلوع افغان) اوونیزه په پښتو کړه، دا په افغانستان کې لومړنۍ اوونیزه ده، چې په پښتو ژبه خپرېږي، د دې اوونیزې مسوول چلوونکی لوی استاد علامه پوهاند عبدالحی حبیبي و. تر هغه وروسته دا جریده په پښتوژبه خپرېدله،له طلوع افغان پرته ((پر۱۳۱۱ل کال یې د ((پښتو)) په نامه یوه مجله هم خپروله، چې وروسته بیا د کابل له مجلې سره یوځای شوه، د کابل مجله هم لومړی په دري او پښتو خپرېدله، خو کوم وخت چې د کابل ادبي انجمن په ((پښتو ټولنه)) بدل شو نو د کابل مجله هم ټوله پښتو شوه)). (٤)

ب- د ادبي ټولنو په جوړونه کې:

د محمد ګل خان مومند بل لوی ادبي خدمت دا و، چې ادبي ټولنې یې جوړې کړې، ځکه د انفرادي او ډله ییز خدمت او خوځون ترمنځ ډېر توپیر وي. محمد ګل خان مومند کله چې د کندهار تنظیمه رئیس و نو هلته یې پر یو لړ سترو ادبي هڅونو او کارونو لاس پورې کړ.

((د ۱۳۱۱ل کال د قوس پر ۹ نېټه یې په کندهار کې پښتو ادبي انجمن)) تاسیس کړ. په پای کې دا انجمن کابل ته راغی او د کابل له ((ادبي انجمن)) سره یوځای شو او وروسته د کابل ادبي انجمن پر ((پښتو ټولنه)) بدل شو)). (۵(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ج- د روزنې او پالنې په برخه کې:

استاد گل پاچا الفت د فکر پالونکي او روزونکي ته په خپله د یوه مفکر په سترگه گوري او د دواړو مقام یو شان گڼي، ځکه که د فکر پالونکي هڅې او کوښښونه نه وي ، نو د یوه مفکر منځته راتگ تر ډېره حده له امکانه لرې برېښي.

ځومره نوښتگرو او لویو لیکوالو چې د محمد گل خان مومند د پالنې، روزنې او هڅونې تر سیوري لاندې خپلو ادبي هڅو ته دوام ورکړی، نن یې په پښتو ان په گاونډیو ژبو کې ساری نه شو لیدلای. وایي کله چې د محمد گل خان مومند په لارښوونه لوی استاد علامه پوهاند حبیبي د ((طلوع افغان)) اوونیزه پښتو او بیا یې لومړۍ گڼه د هغه د کار پر مېز کېښوده، نو محمد گل خان مومند له ډېرې خوښۍ او خوشالۍ استاد حبیبي د خپلې مهربانۍ پر وړانگو تود کړ؛ کابل ته یې وراندیز وکړ، چې استاد حبیبي ته دې جایزه ورکړای شي، نو لوړو مقاماتو استاد ته (۳۰۰۰۰ افغانۍ) د جایزې په توگه ورکړې، چې د هغه وخت دېرش زره افغانۍ د اوس وخت له ملیونونو افغانیو سره معادلې دي. دغه راز یې استاد حبیبي ته (دوه جریبه ځمکه) د کندهار په شاوخوا او یو څه نوره ځمکه د کندهار په احمدشاهي حدودو کې هم ورکړه. همدارنگه محمد گل خان-

مومند د پښتو ژبې او ادب د لا غوړېدنې لپاره په بېلابېلو وختونو کې بېلابېلې ادبي مسابقې او کانکورونه جوړول، د بېلگې په توگه به له دې ډول مسابقو څخه د یوې یادونه وکړم.

استاد قیام الدین خادم وایي:

))]زما وما- او � ځوک)) مسئله د محمد گل خان وزیر صاحب داخله له خوا په مسابقې کې کېښودل شوه، چې ددې کلمو تفریق د گرامر په لحاظ هر ځوک وکړي او د استعمال ځایونه یې وښیي، هغه به انعام وړي. په دې مسابقه کې ډېر پښتانه ادیبان شامل شول، مگر په اخره کې هغه څه چې ما لیکلي وو، قبول شول او یو اومیگا ساعت او پارکر قلم د وزیر صاحب له خوا ماته په نمانځنه کې راکړل شول))] (٦(

سربېره پر دې محمد گل خان مومند د یو زیات شمېر پښتنو د اولادونو لپاره ښوونځي جوړ کړل او په هغو کې یې د هغوی لپاره په خپله مورنۍ ژبه (پښتو) د درسي چارو د پرمخبیولو امکانات برابر کړل.

د- د ژبې په دفتري کولو او رسمي کولو کې:

پوهان ژبه د کلتور اعراده بللې او د یوه ملت د کلتور د خوندي ساتلو لپاره ژبه اساسي وسیله ده. فضل احمد غر افغان وایي:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((ګوره خپله ژبه پرې نه ږدې افغانه

چــې هــمدغه د قومي ترقۍ جړ دی))

پاچا خان د يو قوم سپکوالی او ورکوالی د هغه په ژبه کې ګوري. وايي: ((چې کوم قوم ته خپله ژبه سپکه شي، نو هغه سپک شي او چې خپله ژبه ترې ورکه شي نو هغه ورک شي)).(٧)

علامه محمود طرزي وايي: ((يو ولس په ژبه او ژبه په ادبياتو ژوندۍ پاتې کېږي.)) (٨)

محمد ګل خان مومند د ژبې همدغه ستر ارزښت ته په ډېر دقت متوجه و او په دې برخه کې د خاص او ځانګړي نظر خاوند و.

هغه ته د ژبې د پرمختګ بنسټيز لاملونه (عوامل) ډېر ښه معلوم وو، نو په همدې وجه يې پر عملي فعاليتونو لاس پورې کړ. وايي د يوې ژبې د پرمختګ لپاره څو ټکي ډېر مهم دي، يو دا چې ژبه مذهبي بيز ولري، رسمي يانې دفتري او دولتي شي او بل علمي او اقتصادي بيز او اهميت ولري. خان شهيد عبدالصمد خان اڅکزی وايي: ((د يوه قوم ژبه هغه وخت پرمختګ کولای شي، چې اولادونه يې په خپله مورنۍ ژبه تعليم وکړي)). (٩) په خپله محمد ګل خان مومند وايي: ((ژبه بايد وساتله شي، وپالــه شي، وروزله شي، ارته کړله شي، علمي شي، ادبي شي، په هر حيث د ملت د مرستو اړتيو او احتياجاتو ته کافي شي)). (١٠)

محمد ګل خان مومند د ژبې د پرمختګ د پورتنيو عواملو په پام کې نيولو سره لومړی دخپلې ژبې د عملي رسمي کولو او دولتي کولو لپاره هڅه او هاند پيل کړل. يو زيات شمېر پښتنو روښاندانو يې ملا وروتړله او د وخت دولت يې په دې حقيقت قانع کړ چې د پښتو ژبې رسميت او دفتري کېدو ته جدي ضرورت دی او بل دا د پښتنو مسلم حق دی، چې په خپل هېواد کې يې خپله ژبه رسمي او دفتري وي. د همدغو عواملو له کبله ((پر ١٣٣٦کال د دولت له خوا يو فرمان صادر شو او پښتو ژبه يې د دولت د رسمي ژبې په حيث اعلان کړه.)) او وروسته په اساسي قانون کې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختيا لپاره يوه ماده ځای کړای شوه، چې دولت په دې خبره مکلفوي چې د پښتو ژبې د پالنې او پرمختګ لپاره هاند او هڅې وکړي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پښتنو په اوسني تاريخ کې د محمد ګل خان مومند دريځ

د پښتنو ټول ژوند له پېښو او حوادثو ډک دی. که څوک د پښتنو تاريخ په دقيقه توګه ولولي، نو ورته څرګنده به شي، چې دې ملت د خپل ژوند په اوږدو کې ايله که څو لسيزې سر په سر په ارامۍ او سوکالۍ کې ژوند تېر کړی وي. دومره جګړې پرې راتپل شوي او له دومره جګړو سره مخامخ شوی او دومره طبيعي بدمرغيو ورته مخه کړې، چې د نړۍ ډېر کم ملتونه به ورسره مخامخ شوي وي. کله چې پښتانه دې نړۍ ته راځي، نو په ډزو بدرګه کېږي او هغه بلې دنيا ته هم ډېر د ډزو له کبله ځي. د پښتنو معاصر تاريخ د خونړيو جګړو شاهد دی. دا جګړې د نړۍ د ستر ښکېلاک (انګرېز) له خوا زموږ پر ولس راتپل شوې.

خو څرنګه چې زموږ ولس د تورې مېړنی دی، نو د جګړې ډېرې برياوې يې په برخه شوي دي. يو پوه وايي: ((پښتانه يې په توره ګټي او په سياست يې بايلوي)). (۱۱) خو له دې سره سره بيا هم پښتانه داسې اتلان لري، چې هم يې توره چلولې او هم قلم، هم د عمل د ډګر توريالي وو او هم د پوهې او تدبير. له امير کروړ جهان پهلوان نه نيولې تر شېرشاه سوري، بايزيد روښان، خوشال خان خټک، ميرويس نيکه، لوی احمدشاه بابا پورې ټول د تورې او قلم، پوهې او تدبير اتلان تېر شوي دي. په اوسني عصر کې موږ يو بل اتل هم لرو، چې هغه هم د تېرو مشرانو په شان د تورې او قلم، فکر او پوهې د لوېې شتمنۍ خاوند دی. دا اتل محمد ګل خان مومند دی. محمد ګل خان مومند د ننګرهار په جبهه کې د سپه سالار صالح محمد خان د ياور په حيث د خپلواکۍ په جګړې کې ګډون درلود او افغاني لښکر يې د تباهۍ او بې دسيپلينۍ له بلا څخه وژغوره او د انګرېز د تورو په مقابل کې يې حيثيت ور اعاده کړ)). (۱۲(

د هېواد د خپلواکۍ لپاره پر مېړانې سربېره محمد ګل خان مومند د سقاوي اغتشاش د تورې دورې په له منځه وړلو کې هم لوی لاس درلود او هېواد يې د جهل، ناپوهۍ او فساد له منګولو څخه په ډېره لنډه موده کې خلاص کړ.

د محمدګل خان مومند د نارينتوب يوه بله بېلګه داده چې د شينوارو د بغاوت پر وخت ((د جلال اباد ښار د ټولې جګړې په ترڅ کې، د جلال اباد او کابل ترمنځ ارتباط د يوې الوتکې په وسيله ټينګ و چې هره ورځ به تله راتله، مرکز ته به يې د جنګ راپورونه راوړل او له دې ځايه به يې اوامر او فرامين وروړل.

جګړه ورځ پر ورځ زياتېدله او د ښار محاصره ټينګېدله، تل به دا اوازې خپرېدې چې د امان الله خان حکومت نسکور شوی، خو د الوتکې تګ راتګ د عسکرو او لښکرو د زړه تسلي و، اما د جدي پر ۲٤مه(1) الوتکه له کابله رانغله، بله ورځ هم رانغله او په خلکو کې داسې ګونګسی خپور شو چې کابل د سقاو زوی نيولی دی، والي علي احمدخان(2) ته هم خبر راورسېد، ده چې له پخوا نه ځان تيار کړی و، نو دولتي مامورين او منصبداران يې راغونډ کړل او ورته ويې ويل: ((زه دلته د امان الله خان د وکيل په توګه ټاکل شوی وم، خو اوس چې هغه تخت پرېښود، نو تاسې بايد ماته د باچايۍ بيعت راکړئ!

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څو محدودو منصبدارانو له ده سره بیعت کول ونه منل، چې په دوی کې یو محمدګل خان مومند او بل نورستانی کپتان حمیدالله و، چې د دې انکار په نتیجه کې یې دواړه کلک کلک په لرګو ووهل)). (۱۳) بل لوی او د یادونې وړ خدمت چې محمدګل خان مومند پښتنو او په عمومي ډول افغانانو ته کړی دی، هغه په پښتنو کې د ملي شعور راټوکول و او په دې ډول یې پښتانه (د یو بل لوی ښکېلاک) په مقابل کې د سپر په توګه ودرول، پښتانه یې د راتلونکو څو لسیزو عواقبو ته متوجه کړل، چې کېدی شول د هغو په وجه د بهرنیو دښمنانو په لمسون او لاسوهنې، د افغانستان فعلي بڼې بدلون موندلای وای، خو د محمد ګل خان مومند د فکر لرلید دومره دقیق و، چې دا ټول عواقب یې مخکې تر مخکې له نظره تېر کړي وو. بل یې پښتانه د ښاري ژوند دلارو په لټون پسې وهڅول او د اقتصادي سرچینو د پلټنې او لاسته راوړنې لارې او ګودرې یې ور په ګوته کړې. خو که په لنډ او خلص ډول د پښتنو په اوسني پېښلیک (تاریخ) کې د محمد ګل خان مومند پر درېځ خبرې وکړو، نو وبه وایو: دی د پښتنو داسې یو ستر ملي او فرهنګي شخصیت دی، چې د هېواد د ملي واکمنۍ د کورنیو او بهرنیو دښمنانو د قوت روح یې مخکې تر مخکې ځپلی او د فکر مزي یې ورشلولي دي، پښتانه او په مجموع کې ټول افغانان یې له یو لوی رنځ او خطر یانې د یو خپلواک افغانستان له ټوټې ټوټې کولو څخه ژغورلي دي .

(1)د ۱۳۰۷ لمریز کال د جدي ۲٤ تاریخ دی.

(2)علي احمد خان د شینوارو د بغاوت پر وخت د ننګرهار والي و، دی ډېر ځانغوښتونکی انسان و، د هېواد د لوړو ګټو د ساتلو خیال یې په زړه کې نه و، کله چې شینوارو د جلال اباد ښار محاصره کړ، نو ملي مبارز زمانخان د خپلو ملي لښکرو په واسطه هغوی ته ماته ورکړه، خو علي احمد خان د میرزمانخان برى او ښه شهرت په زړه کې نه شو زغملی، نو همغه و، چې بله ورځ یې د یوې قومي جرګې په ترڅ کې میرزمانخان ته امر وکړ، چې د شینوارو باغیان له منځه یوسي، میرزمانخان که هر څومره هڅه وکړه، چې والي علي احمدخان په دې خبره وپوهوي، چې په جرګه کې د ټولو خلکو په مخ کې پر هغوی باندې حمله کول هم د جنګي تاکتیک له مخې غلطه خبره ده، ځکه چې هغوی مخکې تر مخکې په دې راز خبرېږي او هم د جرګې د دود او دستور له مخې، خو علي احمد خان ډېر ټینګار کاوه او ویل یې چې زه د امان الله خان نماینده یم ته چې زما امر نه منې، لکه د امان الله خان امر چې نه منې، څرنګه چې امان الله خان میرزمانخان ته ورور ویلي وو او هم یې د لوی خان لقب ورکړی و، نو همغه و چې میرزمانخان جګړې ته لاړ. څرنګه چې شینواري مخکې تر مخکې له دې جګړې نه خبر وو، نو همغه و چې میرزمانخان لښکرو ته یې سخته ماته ورکړه ، نو ځکه د والي علي احمد خان ناوړه هیله ترسره شوه. پر دې وخت د سقاو د زوی د پاچاهۍ اوازې شوې، علي احمدخان چې مخکې تر مخکې یې د پاچاهۍ خیالونه لیدلي وو دا موقع د ځان لپاره مناسبه وګڼله او ځان یې د امان الله خان د وارث په توګه معرفي کړ او له خلکو څخه یې د بیعت غوښتنه وکړه. محمد ګل خان مومند چې یو زیرک افسر او سیاستوال و، د علي احمدخان پر ټولو هیلو، نیتونو او چلندونو ښه خبر و، نو هغه ته یې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له بیعت څخه ډډه وکړه او ویل یې چې امان الله خان باید بېرته پاچا شي، خو علي احمدخان هغه تر سختې فزیکي شکنجې لاندې ونیو، خو محمد ګل خان مومند له خپلې عقیدې نه وانه وښت.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد گل خان مومند او پښتونولي

پښتو نه يوازې زموږ د ژبې نوم دی، بلکې زموږ د کلتور او ټولنيز دود معنوي رمز هم په کې پروت دی، پښتانه په پښتو سره راټولېږي، په پښتو پرېکړه کوي او په پښتو لوړه.

ځينو د (پښتو) له کلمې څخه، څو ماناوې راکښلې، چې دا ماناوې او خويونه په يوه پښتون کرکټر کې تجلا مومي. (پ)، د پت؛ (ښ)، د ښېگڼې؛ (ت)، د تورې؛ او (و) د وفا د ماناوو ښکارندويي کوي. که څه هم په يوه انسان کې د پښتو د بشپړو معنوي ارزښتونو د ټولو څرکونو ليدل څه گرانه خبره ده، خو ځينې داسې پښتانه هم شته، چې د يوه پښتون کرکټر بشپړې ځانگړنې په کې ځلېږي. يو له داسې پښتنو کرکټرونو څخه محمد گل خان مومند دی. فکر کوم د محمد گل خان مومند په فکر، احساس، عاطفې او روحياتو کې چې د پښتو او پښتونولۍ څومره جذبې او ولولې جارې وې د ډېرو کمو پښتنو په روحياتو کې که پښتو دومره ځای نيولی وي. محمد گل خان مومند هغه شخصيت و، چې پښتو يې ويلې، پښتو يې ليکلې او پښتو يې ترسره کړې ده.

محمد گل خان مومند د پښتو او پښتونولۍ په باب يوه رساله هم ليکلې ده. د دې رسالې نوم دی ((لنډکی پښتو)). په دې رساله کې د محمد گل خان مومند هغه افکار راټول شوي چې د پښتو او پښتونولۍ په باب يې لري.

((مرحوم مومند په پښتو ليکلو او پښتو ويلو کې د سوچه والي کلک طرفدار و او د کوم څيز لپاره به يې چې په پښتو کې لغت بياموند، نو د پردي لغت استعمال ورته ادبي کفر ښکارېده. که به چا د ده پر وړاندې د پردی ژبې لغت استعمال کړ، ده به ورته ويل: ((وروکيه! پوه نه شوم، څنگه؟)) څو چې به هغه سړی په خپله خپلې وينا ته ملتفت شو.)) (١٤)

دلته به له پښتو او پښتونولۍ سره د محمد گل خان مومند د اورنۍ مينې او افکارو يو لنډ جاج وړاندې کړو، وبه گورو چې دې لوی پښتون له خپلې ژبې او پښتونولۍ سره څومره د زړه له تله سپېڅلې او رواني مينه درلودله. محمد گل خان مومند وايي: ((پښتو، پښتو منل، پښتو ويل، پښتو کول او پښتو چلول دي. پښتانه په پښتو سره پښتانه وو او په پښتو سره به پښتانه وي. پښتانه په پښتو چلېدلي وو او په پښتو به وچلېږي. پښتانه په پښتو پېژندل کېدل په پښتو به پېژندل کېږي او په پښتو به وپېژندل شي. پښتانه په خپل منځ کې هم په پښتو يو له بله سره پېژني په پښتو سره عزيزان او يو پر بل گران دي.

د پښتنو خپلوي په پښتنو سره ده، خپل او پردي په پښتو سره څرگندېږي او بېلېږي. پښتانه په پښتو باندې سره پوهېږي، د پښتو خوږه مرکه په پښتو کېږي. پښتانه له پښتو نه خوند اخلي.

تر ټولو خوندوره مرکه د پښتو ده...

پښتو د پښتنو تفکرات، تخيلات، ذوق او هر څه سره يو شانته او يو کوي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـپښتو خورا خوږه ورورې ده.

ـپښتو صله رحمي ده.

ـپښتو شفقت دی.

ـپښتو مرحمت دی.

ـپښتو مهرباني ده.

ـپښتو مروت دی.

ـپښتو ښېګڼه ده.

کونډې، رنډې، یتیمان، بېوزلي او مسکینان، ړانده او ګوډ، په پښتو ساتل کېږي. که پښتو وه یو د بله خوښ، یو پر بل راضي، یو پر بل به ښاد یو.

که پښتو نه وه یو د بله ناخوښه، یو د بل نه ناراضه او یو به هم پر بل ښاد نه شو. که پښتو وه زه به تا درنوم او ته به ما درنوې.

ـپښتو اصیلتوب دی.

ـپښتو سیالوالی دی.

ـپښتو نجات دی.

ـپښتو عزت دی.

ـپښتو کې بې پتي، دګلتوب (حقارت) نه شته، ځکه چې پښتانه یې نه شي منلی.

ـپښتو دروندوالی (وقار) دی.

ـپښتو د پښتنو درنول دي.

ـپښتو کې ټیټال او تملق نه شته.

ـپښتو کې سپکه نه شته، نو ځکه سپک پښتون نه دی.

ـپښتو شرافت دی.

ـپښتو ښه نیت دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـپښتو د پښتنو او مسلمانانو خير غوښتنه ده.

ـپښتو ښه اخلاق دي.

ـپښتو سپېڅلتوب (تهذيب) دی.

ـپښتو تدبير دی.

ـپښتو سرېتوب دی او سرېتوب پښتو ده.

ـپښتو انسانيت ته خدمت دی.

ـپښتو قناعت دی.

ـپښتو په حق درېدل دي.

ـپښتو صبر دی.

ـپښتو حوصله ده.

ـپښتو هاند او کوښښ دی.

ـپښتو دين، وطن او د پښتانه ولس ته خدمت دی.

ـپښتو ايثار دی.

ـپښتو فدا کاري ده.

ـپښتو تکړه توب دی.

ـپښتو غښتلتوب دی.

ـپښتو کې خيانت نه شته.

ـپښتو کې ټګي نه شته، ټګ پښتون نه دی.

ـپښتو کې غلا نه شته.

ـپښتو کې تالا نه شته.

ـپښتو کې ظلم نه شته، ظلم بې پښتوالي دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـپښتو د مظلوم حمایه ده، په نیمې شپې کې له غرېه سره سم د پېښې ځي ته ځان رسول پښتو ده، غله، جاني او خاین نه چیغه ویستل او نیول یا یې وژل پښتو ده.

ـپښتو صداقت دی.

ـپښتو پاک زړه دی.

ـپښتو سلیم وجدان دی.

ـپښتو روغه پوهه ده.

ـپښتو ده چې پښتانه له بدو چارو ساتي.

ـپښتو دوا ده.

ـپښتو شفا ده.

ـپښتو د پښتانه د زلمو ښکلا او د پېغلو ښایست دی.

ـپښتو د پښتنو گاڼه ده.

ـپښتو پسول (زینت) دی.

ـپښتو حیا ده.

ـپښتو د پښتنو د نارینه وو پگړۍ او د ښځو ټیکری او پوړونی دی.

ـپښتو عفت دی.

ـپښتو عصمت دی.

ـپښتو سمه عقیده ده.

ـپښتو ایمانداري ده.

ـپښتو پر مسلمانۍ ټینگېدل دي.

ـپښتو پر ځان باور دی.

ـپښتو ډوډیماري ده.

ـجهل په پښتو ورکېږي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـعلم په پښتو زده کېږي.

ـزده کړه په پښتو کېږي.

ـپښتو د علماوو منله او احترام دی.

ـپښتو پانګه (سرمایه) ده.

ـپښتو کې د دواړو نړیو ګټې دي.

ـپښتو ازادي ده.

ـپښتو قوت دی.

ـوطن په پښتو ژغورل کېږي.

ـپښتو لوړ همت دی.

ـپښتو توره ده.

ـپښتو نارینتوب دی.

ـپښتو تورزنتوب دی.

ـپښتو د پښتنو هر ګوره کلک سنګر دی.

ـپښتو لطف دی.

ـپښتو قانون دی.

ـپښتو انتظام دی.

ـپښتو د سمو مشرانو منله ده.

ـپښتو د خاینو مشرانو رټنه ده.

ـجنت پر اسلام باندې په پښتو کولو ګټل کېږي، حورې، غلمان او د جنت بې شمېره نعمتونه پښتنو ته په پښتو لاسته ورځي.

ـپښتو د پښتنو د دواړو نړیو د سعادت ضامنه ده.

ـپښتو د پښتنو د ټولنې روح دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ـــپښتو خو نو پښتو ده، پښتو ده.

ـــپښتو ده او پښتو (پښتونواله) ده.)) (۱۵(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم څپرکی

د محمد گل خان مومند اثار

لکه څنگه چې مو دمخه وویل، محمد گل خان مومند لکه د پښتنو د نورو مشرانو په شان هم د تورې، غیرت او مېړانې د شتمنۍ څښتن و او هم د قلم او ادب د معنوي پانگې خاوند او همدا دواړه یې د پښتو او پښتونولۍ د خدمت لپاره د یوې اغېزمنې وسیلې په توگه وکارول.

د محمد گل خان مومند یو شمېر لیکنې او اثار تراوسه پورې د هېواد په ځینو مهالنیو خپرونو کې او ځینې یې هم په ځانگړې ډول خپاره شوي دي، موږ دلته د محمد گل خان مومند لیکنې او اثار تر دوو ډلبندیو لاندې څېړو:

الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې.

ب- په ادبي برخه کې.

الف- په ژبنۍ او علمي برخه کې:

د محمد گل خان مومند د لیکوالۍ زیاته برخه پر همدې ژبنۍ خوا څرخي، ځکه هغه وخت او حالات چې محمد گل خان مومند په کې ژوند کاوه، داسې وو چې د پښتو ژبې د گرامر په برخه کې کوم مهم اثر نه ترسترگو کېده. محمد گل خان مومند دې نیمگړتیا ته متوجه شو او په دې برخه کې یې کار ته ملا وتړله. دی په ژبپوهنه کې د ځانگړې سبک خاوندو، چې هغه د کره، نره او معیاري پښتو لیکل او ویل وو، تر ده وروسته ځینو نورو پښتنو پوهانو هم همدا لار ونیوله چې کولای شو، د بېلگې په توگه د پوهاند مجاور احمد زیار نوم واخلو. پوهاند زیار د خپلو ډېرو نوښتونو ترڅنگ د محمدگل خان مومند د ژبپوهنې له اندود څخه گټه اخیستې ده.

دا دی دلته د محمد گل خان مومند پر دې ډول اثارو لنډه رڼا اچوو:

۱ -پښتو سیند:

دا د پښتو ژبې د لغتونو قاموس دی، چې محمد گل خان مومند لیکلی او پر ۱۳۱٦ل کال په لویه قطع (د یوې تختې کاغذ په اندازه)، د ښوونې او روزنې وزارت له خوا د کابل په عمومي مطبعه کې چاپ شوی دی. د دې اثر د مخونو شمېر (۳٦٦) ته رسېږي او د ټوکونو شمېر یې دوه زره (۲۰۰۰) دی.

د اثر په پیل کې د پښتو د خاصو تورو او ځینو اوازونو په باب خبرې شوي او بیا په څلورو مخونو کې د اثر د لیکدود په باب بحث راغلی دی.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

استاد زيار په خپل یوه اثر ((ویي پانګه)) کې لیکلي، چې د یوې ژبې د بډاینې او شتمنۍ لپاره یوه لاره دا ده، چې پخواني وییونه (لغتونه) یې ذخیره شي او نوي لغتونه په کې جوړ شي. محمدګل خان مومند وايي: ((د یوې ژبې ساتنه هم په دغه شان کېږي، چې د هغې ژبې لغات چې لکه د هغې خزانه ده وساتل شي تر څو چې د لغاتو د ورکېدو په سبب ژبه او د ژبې د ورکېدو په سبب ملت د ادبي فقر او نکبت په بلا ککړ نه شي او د مذلت په توره خاوره کېنني او نهايت نوم یې د روزګار دمخه څنې ورک نه شي.)) (١٦)

د ده په نظر که د ژبې لغت قید نه شي، هغې ژبې ته نور لغات داخلېږي او پردي کېږي، هر څوک چې د یوې ژبې د لغاتو قیدول غواړي باید په خپلو همځنګو، ګاونډیو او خپلوانو ژبو پوه وي، چې د نورو ژبو لغات د خپلې ژبې لغات ونه ګڼې او د خپلې هغه د نورو...

په (پښتو سیند) کې د پښتو ژبې په سلګونو لغتونه ذخیره شوي، د هر لغت مانا او تفسیر یې په فارسي ژبه کړې ده.

٢ -د پښتو ژبې لیاره:

پښتو ګرامر په برخه کې د محمد ګل خان مومند ډېر مهم اثر دی چې پر ١٣١٧کال د ساپي عبدالعظیم په اهتمام او لیک باندې په لاهور کې چاپ شوی دی، له سریزې پرته (٤٩٥) مخونه لري.

د اثر په پیل کې په (١٤) مخونو کې په خپله د وزیر صیب له خوا یوه علمي او ګټوره سریزه کښل شوې، په سریزه کې لومړی د یو ملت په ژوند کې د ژبې پر اهمیت مفصلې خبرې شوې، وايي: ((د یوه ملت په ژبې کې هماغومره سیاست، اقتصاد، اجتماعیات، ملي اخلاق، اداب، ملي عادات، ملي رسومات او عنعنات، ټول ملي خصایل او خصایص، حتی په ذهنیت، افکار، حسیات او مدنیت یې نفوذ مینده کوي او هماغومره د هغې ژبې د خاوندانو نامريي برى، د دغې بلې ژبې پر خاوندانو تامینوي...)) (١٧)

محمد ګل خان مومند ددې کتاب په کښلو کې له زیاتو ستونزو سره مخامخ شوی دی، څکه پر کوم مهال چې محمد ګل مومند ژوند کاوه د بېلابېلو عواملو له امله د پښتو کتابونو شمېر ډېر زیات نه وو. د ګرامر په برخه کې که د ګوتو په شمېر د لیکلو کتابونو نومونه واخیستلی شو. وزیر صیب دې ټکي ته اشاره کړې ده، چې د پښتو ګرامر او قواعدو په برخه کې کتابونه نه دي لیکل شوي او که لیکل شوي هم وي د پردو له خوا لیکل شوي او د دا ډول اثارو لیکل د یو غرض له مخې و، نه د پښتو د خدمت لپاره. دی د دا ډول یو اثر یادونه کوي، چې په اردو ژبه لیکل شوی و.

که څه هم پخوا ((پیرمحمد کاکړ د اتلسمې پېړۍ په نیمایي کې د (معرفة الافغاني) په نامه یوه ښوونیزه (تعلیمي) ډوله پښویه کښلې، الماني ګیولډن شتیت تراوسه پورې لومړی ختیځ پوهاند بربښي چې تر پیرمحمد کاکړ څخه ٢٠-٢٥ کاله وروسته په خپل نوي فرهنګ کې د الماني دیګوري او اویستي وییونو ترڅنګ یې ٢١٥ پښتو وییونه کښلي

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دي. پر ۱۲۲۱ل (۱۸۱۰م) کال د محمد ارتضاخان (د نواب امان الله خان زوی) چې فرهنګ ارتضایي نومي څلور ژبي (عربي، اردو، فارسي او پښتو) قاموس دی او پر همدغه کال د کلاپروت ګرامر هم د یادونې وړ دی.

پر ۱۲۲۸ل (۱۸۱۳م) کال د الله یار خان (د نواب محبت خان ورور) عجایب الغات او په هغه پسې (کتاب و خیالات زماني در لغت و زبان (افغاني). دغه راز د (امدنامهء افغانی) د کړګر پوهې (فعلي صرف) یو بل کتاب چې یو ويي لیک (لغتنامه) را اخلي، د نولسمې پېړۍ په سر کې کښل شوی ښکاري... دغه راز ګیورک مورګن ستیرن، ګایګر، جرمني پوهاند ایوالد، میجرلیچ، کپتان واګن، راورټي، هانري والتر، الماني ازنیست ترومپ، جیمز دارمستتر، روسي ختیځپوهاند تامانو ویچ لاریمر)) (۱۸) او داسې نورو پوهانو د پښتو ګرامر، ويي پوهنې، ويي پانګې ، قاموس لیکنې، آر پوهنې او نورو کې څېړنې او لیکنې کړي، خو دا لیکنې او څېړنې یا د یاد شویو لیکوالو په هېوادونو کې د هغو په ژبه خپرې شوي اویا د محمد ګل خان مومند د اثر (د پښتو ژبې لیاره) تر لیکلو وروسته خپرې شوي دي. نو په دې وجه محمد ګل خان مومند د خپل اثر دلیکلو پر وخت په پښتو ژبه کې د نورو ژبنیو اثارو له شتوالي څخه بې برخې و او بل دومره جامع ګرامر چې محمد ګل خان مومند ولیکه، تر ده دمخه چا نه و لیکلی او هغه کمی چې زموږ په ژبه کې د ګرامري اثارو د کمښت له کبله احساسېده د امکان تر حده يې دا کمښت له منځه یووړ.

محمد ګل خان مومند د خپلې سریزې په پای کې وايي: ((د دغه لامله چې زما په لاس کې اثار نه وو چې تنې څه ګټې اخیستې او استفادې کړې وای، نو ویلای شم چې د پښتو ژبې د لیارو او قواعدو په غونډولو کې ډېر ستړی شوی یم، ځکه چې ډېره لټېنه او پلټېنه يې غوښته. ددغه کتاب په ترتیب البته د پردیو ژبو د کتابونو نه استفادې شوې او په هغه ترتیب سره لیکل شوی، اما پوهان او علماء صاحبان پوهېږي، چې د ژبې لیاره (قواعد) څه د ترجمې کار نه دی، چې له بلې ژبې څخه ترجمه شي، کېدی شي چې زما تتبعات بشپړ نه وي یا څه رانه پاتې وي، نو ځکه زه به همدغه حکم نه کوم چې دغه کتاب غلطي او سهوه نه لري. هر ډول چې وي زه د پښتو او پښتنو پخوانی مین او خادم یم ځان مسعود بولم چې دغسې وخت کې څښتن تعالی جل وعلی شانه، ماته د دغه کتاب د تالیف توفیق راکړ. هیله کوم چې دغه کتاب د استفادې موجب هم وګرځي او د پښتنو او پښتو د شایقینو له خوا یو کوچنی چوپړ وګڼل شي.)) (۱۹)

ددې کتاب لومړۍ برخه صرف دی، چې دې کې د پښتو توري، د تورو ډولونه، ضوابط، خج، د تورو وتو ځی، نوم، د نومونو خاصیت، ډولونه، د نومونو اوښتنه، صفت، د صفت ډولونه. ضمیرونه، د ضمیرونو ډولونه، فعلونه، د فعلونو ډولونه او ادات راغلي دي .

دویمه برخه یې پښتو نحو ده، چې په دې برخه کې نیمګړي ترکیبونه، بشپړ ترکیبونه، اصلیه جمله، فرعیه جمله، مطلقه او مقیده جمله څېړل شوي دي.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اثر درېیمه برخه مصادر دي، چې په هغې کې د پښتو (۱۵٦٦) بېلابېل مصادر معرفي شوي دي. د دې اثر په باب بل د یادونې وړ ټکی دادی، چې د پښتو ژبې په نسبتاً پخواني لیکدود لیکل شوی دی، چې اوس د پښتو ژبې په لیکدود کې یو لړ بدلونونه راغلي دي.

مثلاً د پښتو دغه توري (ډ، ړ، ڼ،ټ) په کې په دې ډول لیکل شوي دي:

ډ = د تر (د) ښخه یې لړ غټ لیکي.

ړ = ر تر (ر) ښخه یې لړ غټ لیکي.

ڼ = نر

ټ = ت

دغه راز د کلمو په ترلو کې له اوسني لیکدود سره ډېر توپیر په کې لیدل کېږي، دا لاندې څو مثالونه یې د بېلګې په توګه وړاندې کوو:

اوسنی لیکدود د پښتو ژبې لیاره

کړی کړه ی

لیدلای لیدله ی

سترِی سترِه ی

شوی سوه ی

نیولای نیوله یی

او داسې نور مثالونه.

۳ -لنډکی پښتو او پښتونواله:

(لنډکی پښتو) د محمد ګل خان مومند هغه رساله ده، چې د مرحوم استاد عبدالروف بېنوا د هغې ګیلې په ځواب کې، چې له پښتنو مشرانو ښخه یې کړې وه او پر ۱۳۲۷ل کال په کابل مجله کې خپره شوې وه، لیکل شوې ده او پر همدې کال د پښتو ټولنې له خوا خپره شوې ده. دغه راز استاد بېنوا دا رساله د اوسني لیکوال په درېیم ټوک کې هم د درېیم ځل لپاره خپره کړې ده.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد ګل خان مومند د ځواب یوه برخه دلته راوړو:

))زما غښتلی ورور بېنوا صاحب!

زه ښه روغ نه یم، نو ځکه لیک او لوست زیار راپېښوي که ډېر ضرور نه وي نه یې کوم بې دغه سږ کال ختې مې هم درلودې چې درست کال د ورغومي د میاشتې ترسره پورې په هغو اخته وم. په ژمي کې ختې درېدلې وې او وزګارتیا وه، نو کله کله به مې د کابل مجلې را واخیستلې او څو کرښې لیا کوم مضمون او مقاله به مې ولوستله، څو ورځې مخکې مې په ۲۰۱ ګڼې کې د غښتلي غروال ((چې نوم او کام یې نه پېژنم)) د ځواب په ترڅ کې زما او د ځینو نورو پښتنو نه ستا ګیله ولوستله. که څه هم ته حق لرې خو موږ معذور یو او زموږ عذرونه نه دي څرګند.

زما خو بې نورو معاذیرو یو عذر د صحت ورانوالی دی، که نه دغه خو رښتیا ده چې پښتو یوازې ستا لیا د څو کسو نه ده، پښتو د پښتنو نیکونو نه راپاتې میراث دی، چې په دغه کې درست پښتانه برخه لري او درست پښتانه بشپړه ګټه تنې اخیستلای شي، خو وېشلای یې نه شي... د پښتو تشریح چې د انساني، اسلامي او پښتني فضایلو بیان دی او د پخوانو پښتنو د اخلاقو، ادابو، عاداتو، دود او دستور او د ژوندانه د ډول او رواج ښوونه ده حقیقتاً خورا ګران کار دی او د هرچا د لاسه نه دي پوره، لکه چې متل دی چې (پښتو چا ترسره کړې نه ده) همدغسې چا بشپړه څرګنده کړې هم نه ده...)) (۲۰(

په لنډکي پښتو او پښتونواله نومي اثر کې د ژبې، پښتو او پښتونوالې په باب د وزیر صیب درانه افکار ځلېدلې دي. دی په دې اثر کې د پښتو او پښتونولۍ هر اړخیز او جامع تصویر او تعریف وړاندې کوي، د یوه پښتون کرکټر ځانګړنې بیانوي او پښتو او پښتونولي د یوه مقدس، لوړ او پراخ قانون او ائین په توګه موږ ته راپېژني.

٤ -روزنه:

د وزیر صیب محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې تراوسه پورې چاپ شوی نه دی. مرحوم استاد بېنوا د (اوسني لیکوال) په درېیم ټوک کې د دې اثر یادونه کړې، خو د څرنګوالي په باب یې څه نه دي ویلي.

٥ -پخلی:

پخلی د محمد ګل خان مومند بل اثر دی، چې استاد بېنوا یې هم یادونه کړې، خو د څرنګوالي په باب یې څه نه دي ویلي. دغه راز د اصلاح ورځپاڼې د ۲۸/٥/۱۳٤۳ ل کال په ګڼې کې هم ددې کتاب یادونه شوې، خو په تفصیل سره پرې څه نه دي لیکل شوي.

٦ -پښتني تربیه:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتني تربيه هم د وزير صيب محمد گل خان مومند يو بل اثر بلل شوی، چې د اصلاح ورځپاڼې په ۲۸/۵/۱۳۴۳ل کال په گڼه کې يې يادونه شوې، خو په تفصيل يې پرې څه نه دي ليکلي.

۷ -پخواني ملي او ادبي اصطلاحات:

د اصلاح ورځپاڼې د۲۸/۵/۱۳۴۳ل کال نېټې د گڼې له مخې د محمد گل خان مومند يو بل اثر دی، چې چاپ شوی نه دی او د قلمي نسخې په توگه په دې اثر کې پخواني ملي او ادبي اصطلاحات راغلي دي. ددغه اثر په باب بايد ووايم، چې د غزني يوه روښنفکره اوسېدونکي (غلام جيلاني خان) ماته وويل: ((زمونږ د ځوانۍ شپې ورځې وې، نو مونږ به څو تنه روښفنکره ځوانان وخت پر وخت د بابا ليدو ته ورتلو، د هغه د ژوند وروستي کلونه وو، يوه ورځ يې مونږ ته وويل، چې ما د متلونو او د پښتنو د پخو خبرو په باب يو کتاب راپيل کړی، په دې کې مې يو شمېر متلونه راټول کړي دي.)) نو زما په گومان کېدی شي (پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) د وزير صيب محمد گل خان مومند همدغه اثر وي، چې پورته مو يادونه وکړه.

ددغو ياد شويو اثارو (روزنه، پخلی، پښتني تربيه او پخواني ملي او ادبي اصطلاحات) قلمي نسخې اوس زما په واک کې نه شته، چې د نومونږو اثارو د څرنگوالي په باب بشپړې څرگندونې وکړم. خو (زمونږ غازيان) اثر د ښاغلي مولف محمد ولي زلمي په قول: ((د محمد گل خان مومند يو وراره محمد پتنگ نومېده، چې د ده تر مړينې وروسته يې د ده د ځينو اثارو په خپرولو کې توجه کوله.)) (۲۱) نو شايد د نومونږو اثارو قلمي نسخې هم له نومونړي سره خوندي وي.

دغه راز د وزير صيب محمد گل خان مومند دوه ليکنې چې د ده په خپل لاس کښل شوي، د هېواد له نوميالي محقق حبيب الله رفيع سره موجودې دي چې تراوسه چاپ شوي نه دي.

دا ليکنې هم د وزير صيب د متفرقه ليکنو له جملې څخه دي:

۱ -سيمه: د گډ هېواد او خصوصاً د پښتنو د هېواد د ساتنې او گډ مدافعيت په اړه مطالب لري.

۲ -مېلمستوب: مېلمستيا او بلنه ده، په مېلمستيا عمومي بحث او دا چې پښتانه په مېلمستيا کې ډېر يپاوړي دي خصوصي بحث کوي.

۳ -ټوکې: په دې مضمون کې ټوکې په جايزو او ناجايزو برخو وېشي، جايزې له اسلامي او پښتني ادابو مخالفې نه بولي او ناجايزې له داړو سره مخالفې گڼي.

ب- په ادبي برخه کې:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دمحمد ګل خان مومند د ژوند زیاته برخه او ورځنۍ چارې د دولت پر اداري کارونو، پر پښتو پالنې د نوي پښت پر روزنې او د مهمو ژبنیو علمي اثارو پر لیکلو تېر شوی، تراوسه پورې چا د محمد ګل خان مومند د ځانګړو تخلیقي ادبي اثارو په باب څه نه دي لیکلي، خو د شعرونو پخې بېلګې یې په لاس کې شته،د هغو د څرنګوالي له مخې ویلی شو، چې محمد ګل خان مومند د شاعرۍ د اوچتې قریحې او لوړ استعداد خاوند و او ښایسته ډېر شعرونه به یې لیکلي وي. دلته یې لومړی د بېلګې په توګه یو توټه شعر راوړم او بیا به پرې لنډې خبرې وکړم.

پښتونواله

نیکه پلار مې پښتانه وو یم پښتون

زمری یم، زمرزی یم، زمربون

زه پښتون یمه ښکاره یم لکه لمر

و غلیم ته تل ولاړ یم لکه غر

ماته ورځ د ننداري ده ورځ د جنګ

ورته دروممم په اتڼ اوپه غورځنګ

د غورځي غرونه زما لکه ثنا

برېښېده د توري زما لکه برېښنا

د زمري په څېر غورځی کړمه غرمبېږم

لوړ لوړ غرونه لکه توی غوندې بهېږم

پر غلیم باندې چې راشي زما وار

اسماني تندر به وي زما ګوزار

زه پښتون یمه پښتو باندې څرګند

که دا نه وي زه به یمه خوشې شند

پاتې مړې مې له پلاره ده پښتو

ده پښتو او پښتونواله د پښتو

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پښتو زده کړه ده د علم او کمال

پښتونواله ده ښه توره او ښه ډال

ښه خويونه ديانت مو ده پښتو

ښه دودونه او اداب د پښتنو

پښتونواله پښتانه هوسوي

پښتونواله پښتانه به لوړوي

په پښتو باندې وطن ګټلی شوی

په پښتو باندې وطن ساتلی شوی

هم به بيا وي په پښتو باندې ګټل

هم به بيا وي په پښتو باندې ساتل

پښتو کړمه، پښتو وايمه زه تل

ده لالی زما پښتو نه لرم بل

سر او مال مې دواړه جار دي تر پښتو

ژوند او مړينه مې نثار دي تر پښتو

پښتانه که د پښتو پر لورو ځي

دا نړۍ او ها نړۍ کې دي خوندي

پښتانه او پښتونواله دې وي تل

له پخوا نه يو په لس او يو په سل (۲۲)

که موږ د وزير صيب دې شعر او ځينو نورو شعرونو ته په ژور نظر وګورو، نو وينو چې د ده په شعرونو کې هم د پښتو پالنې، هېواد پالنې او پر ځان باندې د باور پياوړې روحيه ليدل کېږي. دی د يوه پښتون په توګه د دښمنانو پر ضد جنګ ته د زمري په څېر وردرومي، لکه خوشال بابا غوندې د غره په شان ورته په مخ کې ودرېږي او لکه امير کروړ جهان پهلوان د جنګ په ميدان کې خپله توره چلوي. خپله خپلواکي له چانه په زاريو او خيرات نه غواړي او

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا لوی نعمت د تورې او ډال په واسطه خپلوي. هغه لکه یو دردمن مین له پښتو سره مینه لري، پر پښتو مین دی، هغه د پښتو ژوند لوی نعمت گڼي او دا کار د زړه له کومي کوي، د تجمل او سینگار لپاره یې نه غواړي. هغه پښتو یو ټولنیز قانون بولي او لارویان او عملي کوونکي یې د زغم او اتلولۍ خاوندان. په شعرونو کې یې (که د همغه وخت د شعرونو په پرتله) یې په پام کې ونیسو، هنریت، جذابیت، تبحر، روانتیا او ساده گي لیدل کېږي او په زیاتو سوچه پښتو کلمو یې پوښلي او ښکلي کړي دي. تر ډېره حده یې د نورو ژبو د کلمو له راوړلو څخه ډډه کړې ده.

په لنډ ډول ویلی شو، چې شعرونه یې په شکلي (جولیز) لحاظ، ساده، عام فهمه او د پښتو په ځانگړو وییونو ښکلي کړای شوي دي او په محتوایي لحاظ یې، پښتو، پښتونولي، هېواد پالنه او ملت پالنه د شعرونو مرکزي فکر جوړوي.

د کمیت له پلوه د وزیر صیب د شعرونو په باب دومره ویلای شو، سره له دې چې په مستقل ډول دده د شعرونو کومه ټولگه تراوسه نه ده چاپ شوې خو د شعرونو له قوت، د شعر پر ارکانو له حاکمیت او د شعر له نورو ښېلگو څخه یې څرگندېږي چې د شعرونو ځانگړې مجموعه یا مجموعې به یې درلودلې.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

درېيم څپرکی

محمد گل خان مومند د نورو له نظره

محمد گل خان مومند د پښتني تاريخ يو داسې شخصيت دی، چې د ځينو نورو پښتنو مشرانو په څېر يې شخصيت له څو بعدونو څخه جوړ دی، هغه که له يوې خوا ښه پوځي و، نو له بلې خوا ښه اديب او ليکوال هم و، هغه که له يوې خوا ښه سياستوال و، نو د ملي مشرتوب، جرگه مارۍ او مرکې د ځواک وړانگې هم په کې ځلېدې. د محمد گل خان مومند د شخصيت ژوند او اثارو په باب يو شمېر بهرنيو او کورنيو ليکوالو څه ناڅه ليکنې کړي دي، خو دا ليکنې دومره جامع او زياتې نه دي، چې د وزير صيب د شخصيت او اندو ژوند پوره جاج دې ترې واخيستل شي. خو په ولس او زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې د هغه په باب ډېر څه شته، کيسې شته، روايتونه شته، نکلونه شته، يادونه، خاطرې او ډېرې نورې نا ليکلې خبرې.

د بهرنيو پوهانو له ډلې څخه ډاکټر پيچکا چکوسلواکيايي د محمد گل خان مومند يادونه کوي، هغه د پښتو يو لوی عالم بولي او په خپل اثر ((پښتو خجڅېړنه)) کې د محمد گل خان مومند له اثارو څخه گټه اخلي.

استاد عبدالروف بېنوا هغه د پښتنو د يو مشر او مبتکر ليکوال په توگه راپېژني او په ((اوسني ليکوال)) کې يې پېژندنه داسې کوي: ((خو دلته دی د وزير يا رئيس په حيث نه معرفي کوو، بلکې ده ته د پښتنو، پښتو او پښتونولۍ د يوه لېوال مشر او مبتکر ليکوال په نظر گورو. مبتکر يې ځکه بولو، چې ده د پښتو ژبې د ليکنې او گرامر لپاره له ځانه د تورو نوي شکلونه او نوي تعبيرونه منځته را ايستلي وو، چې د ده ځينې اثار په همغو اشکالو او تعبيرونو چاپ شوي هم دي.)) (٢٣)

((پښتونستان)) نومي اثر ليکوال، عبدالمنان دردمند يې د پښتنو د نوميالي مشر په توگه راپېژني. د ((زموږ غازيان)) مولف محمد ولي زلمی يې د ملي مشر، ستر خدمتگار، د پښتو ژبې د پالونکي او غازي په توگه معرفي کوي.

استاد محمد اصف صميم يې د يو بشپړ پښتون کرکټر او د خپلو ايډيالونو د اتل (زما اتل) په توگه راپېژني او همدارنگه نور ليکوال يې په نورو درنو نومونو او القابو يادوي. خو څرنگه چې په عمومي ډول افغاني ټولنه له ليک لوست څخه بې برخې ده، نو هغومره چې زموږ د اتلانو په باب زموږ د خلکو په زړونو او فکرونو کې يادونه پراته دي، هغومره نه دي ليکل شوي، ډېر داسې يادونه او خاطرې زموږ د گړني (شفاهي ادب) برخه گرځېدلي دي. په عوامو کې محمد گل خان مومند ته د ((بابا)) او ((دادا)) لقبونه ورکړل شوي او دا هغه لقبونه دي، چې پښتني ولس يې خپلو مشرانو او خدمتگارانو ته د هغو د لويو قربانيو په بدل کې ورکوي او هرڅوک ((بابا)) او ((دادا)) کېدی نه شي.

د محمد گل خان مومند په باب زموږ د هېواد له يو زيات شمېر روښاندانو، ټولنيزو شخصيتونو، قومي مشرانو او ولسي خلکو سره ډېر يادونه، روايتونه او حکايتونه شته، چې د ټولو بيان يې اوس زموږ د دې ليکنې له حوصلې څخه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وځي. يوازې د هېواد د هغو څو تنو ليکوالو او مخورو نظرونه به دلته راوړم، چې ما ورسره د هېواد په اوسنيو کړکېچنو شرايطو کې وليدل او د هغو نظرونه مې راواخيستل.

))د قام غمخور محمد گل خان مومند((

))که څو تنه خانان، زمينداران، سوداگر او درباريان ځنې وباسو نور نو د پښتنو ژوند سترې ژوند دی او دا سترې ژوند د دوی د ژوندانه د خرابو شرطونو زېږنده ده.

ددې کم بخته سترې او سرگردان قام سارا شين تراوسه پورې لالهانده کوچيانی ژوند لري، نن دلته سبا هلته- چېرې چې يې شپه، هلته يې شپه- عمرونه يې په کوچ وبار کې تېر شول، په کېږدۍ کې زېږي، په کېږدۍ کې لويېږي او په کېږدۍ کې مري، اويا کلن زاړه او برنې لنگې پلي په اوښو پسې منډې وهي او په هر شواخون چې وي ځانونه مزله ته رسوي، تراوسه پورې لا دا اسکېرلي ټاکلی وطن نه لري او نه يې ټاکلې هديره په نامه ده، د يوې کورنۍ پلار که د بابا غره په لمنو کې ښخ وي، کېدی شي چې د دغې کورنۍ مور د اباسين په غاړو کې خاورو ته سپارل شوې وي.

سره له دې چې ويل کېږي پاچهي د دوی د قام (پښتنو) ده، خو دوی تراوسه پورې لا د کور، کلا او باغ و پټي څښتنان نه شول او د پښو تڼاکې يې ورکې خو څه حتی لري نه شوې.

دوی د رمو او تَووُ د ژغورنې لپاره له خونخورو لېوانو سره خپرې لگوي او د ځانونو او اولادونو د ساتنې لپاره له سرکښو اقليمي توپانونو سره ډغرې وهي، کله يې سېلونه کېږدۍ وړي او کله يې مالونه، کله يې ټکې پر رمو او تَووُ لوېږي او کله يې پر کليو او کېږديو.

وږې چې د دوی تر ټولو غټ عايد دی، خدای ناترسو ښاري سوداگرو سترگې ورته ډمارلې دي، د سکول په وخت کې د کوچيانو لارې نيسي او وږې په نيمه بيه ځنې ترلاسه کوي، د ښارونو خلک د دوی د مالونو په غوښو او غوړو اربوده دي، خو دوی په تروو او پياوو گېډې مړوي، د ارواښاد مولانا سيقي په قول جامو ته دوی ځکه کالي وايي چې په کال کې که يوه جوړه ورميسره شوه، ځانونه نېکمرغه شمېري، د ښځو ملاوې يې ماتې شولې، چې د لرو گودرونو يا ژورو څهانو څخه په ژيو او گړيو کې اوبه راوړي.

هغه پښتانه چې په کليو کې مېشته دي او ديشين بلل کېږي، له څو تنو خانانو او زميندارانو پرته نور د کښت و کر لپاره کافي ځمکې او ډېری يې حتی بېخي ځمکې نه لري، ځينې يې د بل بزگرۍ او مزدورۍ ته اړ دي او ځينې يې په لمنو، څادرونو او بوجيو (بوريو) کې خاورې د غرو لمنو ته په څه ستونزو او سترياوو خېژوي، نازولي زوزات او خواخوږې تورسرې ورسره کار کوي او هلته پټي سازوي او د بارانو په هيلو څو دانې تخمونه په کې پاشي، په کوم

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کال چې اسمان پر ونه رحمېږي او کافي بارانونه ونه شي، حاصل خو پرېږده تخم يې هم هدر ولاړ شي دا کم بخت او د خدای له نعمتونو څخه بې نصيب قام جوار ترخه کوي، چې لږ وخوړل شي، که ځينې پښتانه واړه پټي ولري د تربرو سترګې پرې سرې وي، د پښتنو متل دی: ((د بل په لاس کې مرې غټه ايسي))، په لږه پلمه تربرونه يو د بل مرګ ژوبلې ته لېچې راوغزوي او يو د بل په مغزو ماتولو خپله باتوري ښکاره کوي، خوشال خان خټک څه ښه ويلي دي:

پـښتانـه واړه بـد خـوی دي　　　کـور په کـور کاندي غورزی

يــو چې سر کاندي لږ پـــورته　　　بـــل يـــې ووهـــي مـــغزی

يو تربور چې ووژل شي، بل تربور له کلي کډه په شا کړي، خپل هر څه پرېږدي د کسات له بېرې له خپل ولسه وتښتي او په نورو ولسونو کې پناه واخلي، د وژل شوي تربره ورونه او زامن ټوپک په لاس د خپل خوني دښمن په لټه کې وي او خوني تربور د خپل مرګ په انتظار کې وي پر سر يې توره ټوټه په اومږي سپنسي ترلې وي، جريب نيم ځمکه چې يې په کلي کې درلوده، هغه شاړه پاته شي او دی له خپلو اولادونو او ښځې سره در په در ګرځي، دا شوه تربورګلوي.

د پښتنو پېغلې د پلار پر کور زړېږي، ځوانان بې د ولوره او بابيرې توان نه لري، ځوانان زاړه شول خو د اولادو څښتنان نه شول، د چا چې بيا اولاد شته، هغه بېوزلي په لږه ناروغۍ د اخرت په سفر ځي، طبيب نه شته، روغتون نه شته، دوا نه شته، ځکه نو ناروغانو د علاج او دوا پرځای دم دعا او تاويزونو زيارتونو ته مخه کړې ده او د دوی په فکر د افسونونو په زور ځانونه او اولادونه د پيريانو له پټو حملو څخه ژغوري. کوم کوچنيان چې د ژوندانه په قافله کې د کوي، شري، توري غاړې او داسې نورو تر غاښو اوړي د هغو بيا د ښوونې او روزنې لپاره مکتبونه نه شته، مدرسې نه شته، معلم نه شته، مدرس نه شته، کتاب نه لري او کاغذ و قلم نه پېژني.

له بده مرغه پښتانه له صنعته بد وړي، د دوی په ټولنه کې کسبکارو ته په کمه سترګه کتل کېږي، حتی سيالان يې نه ګڼي. دوی خو بانک نه پېژني او تجورې نه لري، پخوا به يې د سپينو سکې په ګړيو او منګيو کې تر خاورو لاندې ښخولې اوس يې بيا برستنو کې ګنډي، لوټونه ښه نه پېژني، زياتره جعلي لوټونه پر دوی تېرېږي.

زياتره پښتانه په کوچيانو مېلو (مېنو) کليو، باندېو کې زېږي، بې له دې چې د نورو ثقافت او مدنيت ووينې او يا له هغو څخه څه د ځان کړي، مري، ځکه نو د دوی کوچيانی او کليوالي ثقافت هغه د شلو پښتو وړاندې ثقافت دی او نوښت په کې په اسانۍ سره ځای نه دی پيدا کړی، دا وو کوچي او کليوالي پښتانه.

اوس به راشو ښاري پښتنو ته:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځومره چې کوچي او کليوالي پښتانه پر خپل ثقافت ټينګ دي، هغومره ښاري پښتانه د خپل ثقافت په خوندي کولو کې سست او بې پروا دي، په تېره بيا په ګډوله ښارونو کې، چې هلته نور قامونه هم د دوی په څنګ کې پراته وي، ښاري پښتانه ډېر ژر د پرديو تهذيبونواو ثقافتونو پيروي کوي او خپل ارثي ثقافت او په تېره بيا ژبه د نا پښتنو ګاونډيو په څنګ کې خورا ژر له لاسه ورکوي، له نورو قامونو سره چې د دوستي او خپښي وکړي، د هغو دود و دستور چټک مني، له کليوالو پښتنو سره يې اړيکي که ونه شلېږي سستېږي خو هرومرو، متين خان اندړ راته وويل: يو وخت زه د کابل په چاردهي کې جبارخان کلا ته ولاړم، چې له رئيس تميز عبدالرب خان اندړ سره ووينم، کلا ته نژدې د ده زوی په مخه راغی د پلار پوښتنه مې ځنې وکړله، ده راته وويل: (او کتی قومايش در مهمانخانه ششته)(

تاسې وګورئ د پلار قوميان د ده قوميان نه شول، ځکه چې هغه په پښتو خبرې کوي، دی پارسي وايي او په پښتو نه پوهېږي يا يې نه وايي، ده دريشي اغوستې ده او هغو خپل پښتني کالي، هغو پګړی تړلي دي او دی لوڅ سر دی.

په ګډوله ښارونو لکه کابل او هرات کې اوسېدونکي پښتانه د دغې اثر پذيری او انفعال ښې نمونې دي، په دغو ښارونو کې چې له لسو تنو سره وپېژنئ، ښځه به يې هرومرو درته ووايي: ((مه هم اوغان استم)) او که داسې ادعا د ځان په باب ونه کړي دا خو هرومرو درته وايي چې انا مې پښتنه وه، يو وخت زه په لېننګراد کې وم، د ختيځ پېژندنې له پوهنځي څخه تليفون راته وشو: ((يو ډاکټر د عالي تحصيلاتو په نيامت له افغانستان (کابل) څخه دغه اوس رارسېدلی او ستا په لټه کی دی)) ما چې په ټليفون کې له هغه نوي مېلمه سره خبرې وکړلې ومې نه پېژانده، خو د وطنداری په خاطر مې ورته وويل: ((دغه دی دستي دررسېږم زما لاره څاره))- زه چې پوهنځي ته ورغلم له نوي راغلي وطندار مېلمه سره مې روغبړ وکړ، اب شي ژيت (ليليې) ته مې بوت، ځای مې ورونيوه، ښاغلی ډاکټر... چې خدای په اماني راسره کوله، تر کور ودانی ويلو وروسته يې دا هم راته وويل: ((مادر کلان مه نورزايي بود))

مفکر محمد ګل خان مومند (۱۳۰۳هـ ق زوکړی) د خپلې زمانې يو باخبره، پوه او ځيرک منصبدار و، له اګاهی، پوهې او ځيرکتيا سره يې د قام درد او خواخوږي هم درلوده او د پښتنو دغو بدو ورځو ته ښه ځير و، ده ډېرې شپې د پښتنو د غمخوری په فکر کې سبا کړلې او ډېرې ورځې د قام په غم کې لالهانده کرهرانده پرې تېرې شولې، پای ته يې وپتېيله هر راز چې کېږي د کم بختو پښتنو د ثقافتي پرمختګ، سياسي ويښتابه او اقتصادي نظم هر کار ته به هرومرو وردانګي او څو يې وسه رسي د قام ماته بېړی به د ژغورنې غاړې ته پورې وهي، هر څوک د هر کار تر عهدې نه شي وتلای، سترو کارونو ته ستر همتونه په کار دي، دا مفکر او هوډيالی محمد ګل خان مومند و، چې د قام ماتې بېړی ته يې اوږه ورکړله (خو افسوس چې تر غاړې ونه رسېدله) او خپل توان او قدرت يې د دوی فرهنګي او اقتصادي ودې ته وقف کړ.

ده په فرهنګي برخه کې د قام ژبې (پښتو) ته توجه وکړله، تر ټولو دمخه يې په ۱۳۱۱ ل کال کې هغه وخت چې دی د دغه ولايت رئيس تنظيمه و پښتو انجمن جوړ کړ، د کندهار جريده (طلوع افغان) يې درسته پښتو کړه، په خپله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

يې قلم راواخیست پښتو سیند (د ۱۳۱٦ل چاپ) يې وليکه، چې تر څلورو زرو زيات پښتو لغتونه په کې معنا شوي دي، د حرفونو (تورو) حرکات و سکنات يې په مخففاتو ښوولي دي، د مصدرونو په برخه کې يې اشتقاقي تفصيلات هم شته يعنې د زمانو په لحاظ يې د صيغو اشتقاق ته هم اشارې کړي دي.

د مفکر محمدګل خان بله مولفه د پښتو ژبې لياره (د۱۳۱۷ چاپ) نومېږي چې د پښتو ژبې صرف ونحو، يې په کې څېړلې ده، د دغه کتاب په درېيمه برخه کې يې ۱۵٦٦ مصدرونه د شاونديو، al,edal,wal,kawal وېش له مخې راوړي دي، د دغې برخې يوه ښېګڼه دا ده چې د هر مصدر، متمم مصدر يې (که په ژبه کې وي) هم راوړی دی لکه له ((ليدل) سره ((وينل)) او له ((کتل)) سره ((ګورل)) او داسې نور...

مفکر محمد ګل خان د دغو دواړو کتابونو په ليکدود کې هم نوښتونه لري مثلاً: ټ يې ت، ج يې ح (1) - ډ يې د، ړ يې ر،ڼ يې نړ ليکلی دی او د کلمې په منځ کې زور يې په (ه) ښوولی دی، لکه سړه ی (سړی) کټوره ی (کټوری) او داسې نور..

د ماموريت په وخت کې چې به مفکر محمدګل خان په هر ځای کې و هلته به د پښتو ژبې او ادب د پوهانو انجمن جوړ و، ده به پښتو پوهان تشويقول چې په خپلو اثارو، پښتو ژبه غني کړي- کتابونه وليکي، لغتونه راټول کړي او د پښتو ګرامر وڅېړي، ده غوښته چې پښتنو کوچنيانو ته دې تعليم په پښتو ژبه وشي، ولې چې په بله ژبه کې تعليم او تحصيل د شاګرد ډېر وخت نيسي او پر ذهن يې دروندوالی زياتوي.

مفکر محمد ګل خان د پښتونوالۍ پر مثبتو رواجونو ټينګ و او نور پښتانه يې هم د پښتونوالۍ د ګټورو دودونو باندې ټينګار ته تشويقول، له دروه و درغل، درواغو او غوږه مالۍ څخه يې ډېر بد وړل او ويل به يې دا عادتونه او خصلتونه نه يوازې د دين له پلوه غندل شوي دي، بلکې په پښتونواله کې هم دغو خصلتونو ته د کرکې او نفرت په سترګه کتل کېږي او د پښتني فضايلو له منځه وړونکي دي. ده چې په خپل ژوند کې خومره سياسي تقوی، پاک نفسي او له قام سره خواخوږي درلوده له نورو خلکو څخه يې هم د دغو فضايلو هيله درلوده او خلک به يې دغو چارو ته تشويقول. وزير صاحب محمدګل خان خورا صريح اللهجه او پر حق ټينګ سړی و، علي احمد خان ((والي)) چې په ننګرهار کې د پاچهي اعلان وکړ، ده په څرګند ډول له دغه اعلان سره مخالفت وکړ، هر څه ايرادونه او تهديدونه چې ورکړل شوه له خپلې هوډې څخه نه واوښت.

د مفکر محمد ګل خان پام د قام د ځوانانو د تربيې په څنګ کې د قام اقتصادي بهبود ته هم اوښتی و، د هندوکش په شمال کې ډېرې سرکاري ځمکې خورا شاړې پرتې وې اوبه بېکارې بهېدلې او شاړې ځمکې ځنګلونه کېدل، د سيمې خلکو د کرنې په کار کې ځانونه ډېر نه زهيرول، د للمې لپاره ډېر دښتونه او راغونه د دوی په واک کې وو فقط يوې او تخم يې له دوی څخه غوښت، نور به نو اقليمي شرايطو (موسمي بارانونو) کښتونه وريځول، په پراخو دښتو او ويرو راغو د سيمې د خلکو وس نه رسېده چې ټول وکري او حاصل ترې واخلي، خو په افغانستان کې ځينې

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سیمې په تېره بیا د پښتنو ټاټوبي داسې وو چې غلو دانو یې د سیمې خلک نه شوای مړولای، ځمکې نه وې چې وکرلې شي، د سیمې خلک به دې ته اړ وو چې د مزدوریو لپاره د هندوستان لټو ته ولاړ شي او غنم و جوار له هندوستانه راوړي.

مفکر محمدگل خان دغه بې ځمکې خلک او کوچیان په منتونو په زاریو زواوو وروبلل او بې خاونده ځمکې یې د هندوکش په شمال کې پر وېشلې، ده په دې کړو د هندوکش د شمالي برخو ډېرې بې خاونده او بې حاصله ځمکې حاصل خېزې کړلې او د وطن بېکاران یې په کار واچول، د نورو له مزدوریو یې راوگرځول او د خپل ملک په ودانۍ یې اخته کړل، د ملک حاصلات یې زیات کړل او وړې سیمې یې د خپل ملک په حاصلاتو مړې کړلې.

مفکر محمد گل خان د قره قلي پوستکو انحصاري سوداگري د جهودانو له لاسه وکښله، د سیمې خلک یې تجارت ته تشویق کړل، د ((رښتیا)) او ((یووالي)) په نومونو یې په مزارشریف او بلخ کې شرکتونه جوړ کړل چې وروسته دغه شرکتونه په خپلو سوداگریو کې ډېر پرمخ ولاړل او د ښو پانگو څښتنان شول.

د رسمي ماموریت ترختمېدلو وروسته هم د محمد گل خان ټاټوبی د پښتو ژبې او ادب د پوهانو او هوا خواهانو ټولنځی و. مفکر محمد گل خان تر مرگه پورې (۱۳۸۳هـ ق) د پښتنو د بهبود چرتونه وهل .

زما ښه یاد دي د افغانستان د خپلواکۍ د بیا اخیستلو څلوېښتمه کالیزه وه، فخر افغان (عبدالغفارخان) هم کابل ته راغلی و، په بابر باغ کې د خوشال لېسې او رحمان لېسې ځلمیو شاگردانو رسم گذشت ورته وکړ، تر رسم گذشت وروسته اتڼونه پیل شول د شاه جوی د خروټیو اتڼ چیان هم راغلي وو. دوی چې اتڼ کاوه رنگه دسمالونه یې په لاس کې وو او هغه به یې د اتڼ له حرکتونو سره سم ښورول، قام پال محمد گل خان مومند چې د فخر افغان پاچاخان ترڅنگ ناست و، د خروټیو د اتڼ دغه خصوصیت یې خوښ نه شو، ناڅاپه ودرېد او خپله لکړه یې د اتڼ له حرکاتو سره سمه د تورې په دود ښوروله او څرخوله، خروټیو اتڼ چیانو ته یې ور ږغ کړ: ((وغورځوئ دا د تور سرو څپوني (دسمالونه)، ستاسې پلرونو او نیکونو په اتڼ کې تورې گرځولې او تاسې د ښځو په شان څپوني ښوروئ.))

وزیر صاحب محمدگل خان په دغو کلو کې د گوزڼ په ناروغۍ مبتلا و، پښو یې ښه ملگري نه ورسره کوله، خو بیا هم له دغې ناروغۍ سره یې له تورو سره د اتڼ حرکتونه د پښتنو ځوانانو د روزنې په خاطر تمثیل کړل.

محمد گل خان او پاچا خان دواړه اوس په موږ کې نه شته (خدای(ج) دې دواړه وبخښي) د پښتنو لښکر، بې قافلې شوی دی او قافله هم سالار نه لري، زه گومان کوم، د دې بې سالارې قافلې خطرناکې اینديې ته به دغه دواړه لارښوونکي مشران(رح) هېښ پاته وي او په ډېر حسرت به دغو پر شلو لارو روانو پښتنو ته گوري.)) (٢٤(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زما يادښت))

))د نړۍ هر ولس که د انساني فرهنګ له پلوه ډېر وروسته پاتې هم وي، يو سرغنه او مشر، يا په بله وينا، يو لارښود او سمونوال لري او دا مشري او سرغندويي ان تر دولتي اډانې هم رارسېږي چې د قانون په چوکاټ کې د خپل ټبر او ولس د ښېګڼې لپاره هلې ځلې کوي. بده مرغه ټولنه به هغه وي، چې په يوه ټاکلي چاپېريال کې د ځينو لاملونو له کبله له دغسې يوه لارښود او سرغندويه بې برخې پاتې شي او ورسره ورسره پرې يو زورواک دولت واک چلوي، لکه همدا نن سبا پر افغاني ټولنه باندې.

په روانه پېړۍ کې پښتون ولس دوه پياوړي مشران لرل، په لره پښتونخوا کې پاچاخان (عبدالغفار خان) او په بره کې مومند بابا (محمدګل خان مومند). دوی هر يوه په خپله خپله برخه کې د پښتنو د مشرتابه نقش پر غاړه درلودلی او لکه څنګه چې ښايي، په پوره مخسوري يې دغه نقش لوبولی دی.

په ښکاره خو داسې برېښي چې د پاچا خان رول سياسي و او د مومند بابا فرهنګي، مګر که په ځير سره وکتل شي، د دواړو د هلو ځلو پيره زياته فرهنګي وه که د پاچاخان د خدايي خدمتګار غورځنګ د سياسي ويښتابه توله يو څه درنه وه خو فرهنګي هغه يې هم دومره سپکه نه وه او د مومند بابا فرهنګي او بيا په ځانګړې توګه د پښتو ژبې غورځنګ خو بره خوا هر پښتانه بچي ته جوت دی. مومند له اماني پېره بيا تر نادر، ظاهري پېره يو پياوړی پوځي بولندوی پاتې شوی او په همدغه واک و ځواک يې پښتو ژبه د يوه ملي پېژند نښې او سمبول په توګه پر افغان دولت او حکومت منلې او هغه يې له نورو نړيوالو ژبو سره د سيالۍ جوګه کړې ده.

د محمد ګل خان مومند (وزيرصاحب، مومند بابا) له نامه سره يوه داسې پرتمينه پښتني تاريخي څېره ستړګو ته نېغه درېږي، چې د پښتني، يا په بله وينا، افغاني فرهنګ وروستی اويا کلن څېرکی ورسره نه شلېدونکي اړيکي لري. ده له ټولنيز (عام، نړيوال ديموکراټيک دود سره سم د ((ډېرښت)) آر او اصل پر بنسټ د افغاني ټولنې ملي وکړ (هويت) په پښتني هغه کې ليده او پر همدې بنسټ يې پښتو، پښتونولي او پښتون او بيا ټينګه او سپېڅلې خو پراخ ليده اسلامي ګروهه ددغه ملي وکر ټاکنده پېژند نښې ګڼلې.

ددغه ډيموکراټيک آر له مخې ورته ټوليز افغاني کولتور له پښتني فرهنګ پرته نور څه کېدی نه شو.

ددغې لياري انګېزه:

وايي، کله چې مومند بابا هلکينه کې له پلار سره له کابله خپل کلي ته تللی و، چا ورته پېغور ورکړی و چې ولې يې پښتو نه زده، هماغه و، چې کابل ته له ستنېدو سره يې پښتو زده کړې ته ملا وتړله او دومره په کې مخ ته ولاړ چې ټول برخليک يې ورترغاړې شو او ټول اند و ژوند يې ورته وښانده. زما په اند په ترکيه کې يې پوځي زده کړېزه استوګنه د دغې لياري تر هر څه ستره انګېزه وه. ده له نژدې څخه د مصطفی کمال (اتاتورک) فرهنګي سمونواله

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

(ريفورم) ليدلی و، چې څنګه يې خپله تورک ولس او تورکي ژبه له عربي او غربي اغېزه ازادوله او څنګه يې له دغې لياري د يوې نوې او پرځان ويسا تورکيې د بنسټ پخولو ته متې رانغښتې وې.

او په زړه پورې بيا دا چې په توره سقاوي واکمنۍ کې يې د ايران له استوګنې هم ډېر څه زده کړل، هغه مهال ايران غوښتل، د تورکيې په پېښو د خپلې پارسي په سپېڅلتيا او پياوړتيا خپل ځانګړی ملي وکر جوت کړي. مومند بابا د نجات په جګړه کې د يوه پاخه پوځي جنرال په توګه داسې غوځ نقش ولوباوه چې د نادر او د هغه د نورو تش په نامه پوځي سوبمنانو ورونو خپل شپږم ورور وګاڼه لومړی د کندهار تنظيمه مشري ور ترغاړې شوه چې دترکستان د ((افغاني کولو)) پلان ورسره غوټه و. مومند بابا د قطغن او بدخشان د يوه تکړه نائب الحکومه (شېرمحمد ناشر خروټي) او داسې نورو همکارانو په مرسته وکړای شول، په څو کلونو کې تورکي او افغاني توکم سره داسې واخښل راواخښل چې بيا چا د ((پان تورکيزم)) نوم هومره هم وانه خيست. له تازه دمونو مېشتوپښتنو، هزاره وو، بلوڅو، پشه ييانو او د افغانستان د جنوب نورو ټبرونو سره د تورکستان جبې نوري پر شولګرو او غنمګرو، پاليزونو او پومبو بدلې شوې او له دې سره سره زمونږ پياوړی سمونوال (مومند بابا) په هغو سيمو کې د افغاني ورورولۍ بلينده ولګوله. د خوراک پوښاک او استوګنې ډولونه او بېلابېل دودونه جالونه سره همرنګ او هماهنګ شول، چې دا دی نن سبا په کې څوک د تورک و تاجيک، مغول او پښتون توپير په اسانه کولای نه شي، مړی ژوندی يې سره ګډ دی او يو د بل پر ژبه لکه د يوې کورنۍ غړي پوهېږي.

دا تاريخ بيا وخته زبات ته رسولې ده چې د افغاني ټولنې په هويت ټاکنه کې د لوی مومند بابا ونډه څومره اغېزمنه وه.

دده په غوښتنه او نوښت پښتني اتڼ ملي اتڼ National Dance او د بيرغ غونډې درې رنګه پښتني کالي افغاني ملي کالي ومنل شول. د ژمي چې به ننګرهار ته راغی، خلک به پرې رامات شول او ده به هم ورته د خوراک، پوښاک، مړي ژوندي او ښو ښو دودونو او رواجونو او بيا د نوي ژوند واک تبليغ او لارښوونې کولې، ژبه به يې ترې زده کوله او ژبه به يې ورزده کوله، جومات ته به چې لمانځه ته ولاړ، ملايانو ته به يې د ديني لارښوونو او ورمونو ترڅنګه د خلق الله د خدمت ډېر ټينګار هم کاوه. د طالبانو او چټانو اتيونه به يې هم ورسمول او د دې لپاره چې تقليدي اتڼ يې ورته ملي کړی وي، په خپله به پاڅېد، لستوڼي به يې وايستل او پر اتڼ به يې ورته پيل وکړ. ده به د يوه پلان له مخې هر ژمی خپل استوګنځی بدلاوه، کله به خپل کلي ((ګلايي)) ته ولاړ، کله به کونړ او کله کومې بلې ختيزې سيمې ته، اوړی به يې هم همداسې کله پر کابل او کله پر سمنګانو يا کومې بلې سيمې تېراوه. د ننګرهار او کونړ خلکو تر مومند بابا دمخه له سبو او ترکارۍ سره دومره مينه نه درلوده او نه له ونې غنې او مېوې دانې سره.

معياري (کره) او نږه پښتو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

مومند بابا لومړی روښاندي او بیا پښتو مین لیکوال و چې تر هر څه دمخه د ((یوي یوازینۍ کره او نړه پښتو)) رېړې ته پوره ځیر شوی و. زموږ له اوسني معیاري غورځنګ سره یې توپیر دا و چې ګړنۍ او لیکنۍ پښتو یې همزمان سمول غوښتل او دغه کار یو نادوده او ناشونی دی. موږ د وزیر صاحب همدغو هلو ځلو ته له نویو ژبپوهنیزو آرونو سره سم پایښت ورکړ او تر هر څه دمخه مو د ((یوي یوازینۍ بشپړې کره لیکنې)) پښتو رېړه رامنځته کړه. د غړ پوهنې له پلوه د ((منځنۍ)) د پښتو معیاري ګرځول بیا هم له همده څخه راپاتې دي، په تېره د) سه (x او) ر (g په برخه کې. سره له دې چې د ویي رغاونې له آرونو سره یې کومه سستماتیکه پېژندګلو نه درلوده، خو ډېرې نوې رغاونې (نیولوجیزمونه) یې له پښتو ویي رغاونې سره نابانديې وو، لکه تکرست (ورزش، پاس پاس (هسک)، توپن (نری)، تپنی (سیاح)... هڅوب له بېلابېلو ټکو (هـ، ح،و، ب) څخه رغولی و (هغه څه چې ولسونه بېلوي، چې انګرېزي (هوکې (O.K. = no kill =ته ورته برېښي. د ژبپوهنې په برخه کې یې ((پښتو لیار)) او ((پښتو سیند)) د نوي علمي ژوند له ګټورو پیلامو څخه ګڼل کېږي.

برى او برياوې:

د مومند بابا د ناپایه هلو ځلو- پېرۍ او بریاوې پر ۱۳۱٦ (۱۹۳۷) کال د یوازینۍ ملي او رسمي ژبې په توګه د پښتو رسمي کېدلو سره پیل کېږي، همدارنګه د شلمو کلونو په سر کې په ټول هېواد کې د یوازینۍ تعلیمي ژبې په توګه او په پښتو ژبو سیمو کې د دفتري ژبې په توګه د پښتو دودېدنه د همدغو هلو ځلو له پایلو څخه ګڼل کېږي. په راډیو، ورځپاڼو او نورو ټولنیزو رسنیو او علمي خپرونو (لکه اریانا، دایرة المعارف او جغرافیایي قاموس) کې د پښتو ورګډېدل د مومند بابا له نامه سره ټینګ تړون لري. پر پښتو ټولنې سربېره په تاریخ ټولنه او نورو علمي او خپرنیو ځانګو کې د پښتو ونډه هم همداسې درواخله.

د مومند بابا اند و ژوند د وروستیو شېبو وروستنۍ پېره همدا وه چې خبر شو، د ۱۳٤۳ په نوي اساسي قانون کې پښتو او دري یو شان رسمي ژبې کښل شوې وې، له ایبکو څخه یې اعلیحضرت محمد ظاهرشاه ته تلیفون وکړ چې: ((اخر مو پښتو له پاړسو سره څلېښت کړه!)) پاچا ورته وویل:

ـــپه کمیسیون کې پښتانه نماینده ګان لکه مجروح، شفیق، حامد... هم وو. ...

هغه ورغبرګه کړې وه، زه دا یو هم نه پېژنم...

هغه و چې محمد یوسف صدراعظم د قانون د توضیح په وینا کې ((ملي)) ټکی له پښتو سره ونښلاوه او میاشت دوه وروسته دغه جنګیالي او فرهنګیالي پښتون د تل لپاره له نړۍ سترګې پټې کړې. یاد دې تلپاتې وي.)) (۲٥(

)) د محمد ګل خان وروستۍ لیدنه((

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

))کله چې محمد گل خان بابا، جرمنیانو په سروبي کې له روغتون څخه رخصت کړ، نو دی ننګرهار ته راغی او په ننګرهار کې د حبیب خان پر ځای دېره شو. زه د ده په پښتونولۍ ډېر مین وم ځکه چې لومړی ځل ما په کندهار کې عریضه نوشته کوله، نو عریضه لیکونکي په پښتو نوشته کړه، زما پښتو نه وه زده، ورته مې وویل چې عریضه رانوشته کړه، دغه عریضه ده، په پښتو ده، وزیر بابا امر کړی دی هېڅ شی بې له پښتو په بله ژبه نه شي لیکل کېدی. له پښتونوالې سره دغې مینې زه دېته مجبور کړم چې له کابل څخه د (لته بند) پر لاره باندې نرنګ ته راشم، د بېسودو پُل نه و، په جاله کې راغلم. وزیر بابا چې زه ولیدلم وې ویل: ((زه د دې سړي په تندي کې دا لیکه وینم چې دی به د پښتو ډېر خدمت وکړي.)) نو زه یې په غېږ کې ونیولم نو وې ویل: ((سردار کېږه مه د پښتو خدمتګار شه او دا خبره مې هېره نه کړې فولکور را اخله، ټول کارونه به دې په فولکور وي)) ما ورته وویل چې بابا زه ستا دا قول او وعده سرته رسوم. ده وویل: ((حبیبي، خادم، جرار دا مې پښتانه کړل او د پښتو د خدمت لپاره مې وګومارل، ته یې هم ملګری شه چې پرې یې نه ږدې.)) ما د ده لاسونه مچ کړل او ده په سر مچ کړم او له هغې وعدې وروسته دا دی پنځوس کاله کېږي خپل خدمت ته دوام ورکوم.

کله چې وزیر بابا د لویې جرګې مشر و، نو ده افغانستان د غرب له غلامۍ نه خلاص کړ ځکه چې تر دغه وخته پورې د نادر خان کورنۍ د غربیانو له اشارې پرته هېڅ نه شول کولای، خو مومند بابا د لویې جرګې طرحه داسې پیش کړه چې افغانستان کولای شي له هر مملکت سره روابط وساتي او کومه ګټه چې د افغانستان لپاره ترې حاصلېږي هغه حاصله کړي. دغه نظر و چې افغانستان د غیر منسلکو ملکونو په ډله کې وشمېرل شو او تر هغه وخته پورې دې حالت ادامه درلوده چې د (خلکو ډیموکراتیک ګوند) قدرت لاسته راوړ، تر دې دمخه افغانستان د وزیر بابا توسعه عملي کړی وه.)) (۲٦(

(1)د (ج)) لپاره د (ح)) شکل تر محمد ګل خان مومند دمخه هم کارول شوی دی (و ګ. د ایچ. رتن چند کندهاري رهنمای پښتو چې پر ۱۸۹۲ع کال په کوټه (کویټه) کې چاپ شوی دی) ما چې د کابل چاپ خیرالبیان د مقدمو په برخه کې (۷٤مخ) ((ح)) شکل د وزیر محمد ګل خان مومند ایجاد بللی دی، سهي خبره نه ده هغه وخت ما د رتن چند کندهاري رهنمای پښتو نه وه لیدلې. (رشاد(

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه

١ -اصلاح ورځپاڼه، د ١٣٤٣ل کال د ٥میاشتې ٢٨ مې نېټې گڼه.

٢ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازیان، د علومو اکاډمی، ١٣٦٨ل کال، ١٩٢ مخ.

٣ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٣٤٦ل کال، ١٢٥٧ مخ.

٤ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٣٤٦ل کال، ١٢٥٦ مخ.

٥ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٣٤٦ل کال، ١٢٥٦ مخ.

٦ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ١ ټوک، ٢٩٩ مخ.

٧ -د بابا مشالونه، د سرمحقق عبدالله بختیاني خدمتگار راټولونه، کابل چاپ.

٨ -اردو مجله، ١٣٦٩ل کال، ٥ گڼه، ٧ مخ.

٩ -د خان شهید عبدالصمد خان اڅکزي یادښتونه.

١٠ -محمد گل خان مومند، د پښتو ژبې لیاره، ١٣١٧ل کال، ٢ مخ.

١١ -د نازو انا یاد، ١٣٧٠ل کال، ٢ مخ.

١٢ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازیان، ١٣٦٨ل کال، ١٩٣ مخ.

١٣ -عبدالخالق اخلاص، د خپلواکۍ څلورمه جبهه، مرتب، حبیب الله رفیع، ١٣٦٥ل کال، پېښور، ١٠٦ مخ.

١٤ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٣٠٧مخ.

١٥ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٢٦١-١٢٦٨ مخ.

١٦ -محمد گل خان مومند، پښتو سیند، ١٣١٦ل کال، تمهید.

١٧ -محمد گل خان مومند، د پښتو ژبې لیاره، ١٣١٧ل کال، ب مخ.

١٨ -پوهاند مجاوراحمد زیار، ویي پوهنه، ١٣٦٠ل کال، ١-٢ مخونه.

١٩ -محمد گل خان مومند، د پښتو ژبې لیاره،١٣١٧ل کال، ر-ز مخونه.

٢٠ -عبدالروف بېنوا، اوسنی لیکوال، ٣ ټوک، ١٢٥٩-١٢٦٩ مخونه.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

٢١ -محمد ولي ځلمی، زموږ غازيان،١٣٦٨ل کال، ١٩٢ مخ.

٢٢ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ٣ ټوک، ١٢٥٧-١٢٥٨ مخونه.

٢٣ -عبدالروف بېنوا، اوسنی ليکوال، ٣ ټوک، ١٢٥٦ مخ.

٢٤ -د اکاډميسين پوهاند عبدالشکور رشاد يادښت، ١٣٧٠ل کال.

٢٥ -د پوهاند دوکتور مجاوراحمد زيار يادښت، ١٣٧٠ل کال.

٢٦ -د محمددين ژواک يادښت، ١٣٧٠ل کال.

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د محمد اسمعیل یون لنډه پېژندنه

محمد اسمعیل یون د حاجي محمدخان زوی پر ۱۳٤٦ل کال، د لغمان ولایت د الینگار ولسوالۍ دنیازیو په یوې روښنفکرې کورنۍ کې زېږېدلی دی.

لومړنۍ زده کړې یې د الینگار ولسوالۍ د سلینگار په لومړني ښوونځي کې سرته رسولي دي، تر هغه وروسته کابل ته راغی او په خوشال خان لېسه کې شامل شو. پر ۱۳٦٦ل کال له نوموړې لېسې څخه په دویم نومره بریالی او پر ۱۳٦۷ل کال د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي د پښتو څانگې محصل شو. پر ۱۳۷۰ل کال له نوموړې څانگې څخه اول نومره بریالی او پر همدې کال بېرته دپښتو څانگې د کدر غړی شو. پر ۱۳۸۵ل کال په نوموړې څانگه کې د ماسټرۍ دوره پیل شوه، یون په ډېر ښه او بریالي ډول دا دوره پایته ورسوله.

محمد اسمعیل یون له ۱۳۷۰ ل کال څخه بیا تر ننه پورې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو پوهنځي تدریسي غړی او د(پوهندوی) علمي پوړۍ ته رسېدلی دی، پر استادۍ سربېره،استاد یون د ((کابل پوهنتون))، ((هیلې)) او((شمشاد))مجلو د چلوونکي دنده هم په ښه ډول ترسره کړې ده. په پېښور کې د چاپېدونکې ((معارف)) مجلې کتونکی غړی هم و. همدارنگه دیو شمېر نورو چاپي خپرونو همکار هم پاتې شوی دی .

استادیون پر ۱۳۸۱ل کال، په جلال ابادکې بېړنۍ لویې جرگې ته د ختیزو ولایتونو د انتخاباتو د دفتر مشر شو، ددې جرگې لپاره تر ټاکنو وروسته د جرگې غړی، بیاد جرگې د غړو له خوا د بېړنۍ لویې جرگې دلومړي منشي په توگه انتخاب شو.استاد یون په دې جرگه کې تر خپل وروستي وسه خپل ملي او تاریخي مسولیت ادا کړ او د هېواد دښمنه عناصرو د توطیو مخه یې ونیوله.

تر دې جرگې وروسته، کله چې د افغانستان د اساسي قانون د تدوین بهیر پیل شو، نو استاد یون بیا ددې بهیر لپاره د ختیزو ولایتونو د دارالانشاد دفتر مشر وټاکل شو. په ختیزو ولایتونو کې د اساسي قانون د لویې جرگې لپاره انتخابات هم د همدې دفتر له خوا ترسره شول.استاد یون د اساسي قانون د تصویب په لویه جرگه کې د نوموړې جرگې د دارالانشا د غړي په توگه خپل فعال رول ادا کړ. ټاکل شوي وه، استاد یون په ختیزو ولایتونو کې د افغانستان د جمهوري ریاست لپاره د عمومي ټاکنو د دفتر مسول شي، خو په کابل کې د لویو جنگسالارانو او ځینو تنظیمي مشرانو له خوا پر حکومت او ملگرو ملتونو د زیات فشار له امله له کاره گوښه شو.ملگرو ملتونو (UNAMA)استاد

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یون ته وړاندیز وکړ، چې په کابل کې به تر دې لوړه دنده دروسپارو، خو استاد یون ونه منله او خپلې استادۍ ته یې دوام ورکړ.

درې کاله وروسته یې د ځینو ملګرو په زیات ټینګار او غوښتنه، د جمهوري ریاست د ملي امنیت شورا په دفتر کې د فرهنګي چارو د ریاست دنده ومنله او په کابل پوهنتون کې پر استادۍ سربېره لا تر اوسه دا دنده پر مخ وړي.استاد یون پر ۱۳۸۵ل کال د افغانستان او پاکستان د امن ګډې جرګې لپاره د افغانستان له خوا د منشي په توګه غوره شو او دا دنده یې هم په ښه ډول ترسره کړه.

استاد یون د خپلواک لیکوال په توګه په تېرو شلو کلونو کې ګڼ شمېرفرهنګي او ټولنیز خدمتونه ترسره کړي،په ګڼو چاپي، راديويي او ټلویزیوني مرکو کې یې د و اقعیتونو او حقایقو د څرګندبیان له امله د خلکو په زړونوکې ځای نیولی دی. که څه هم ډېر خلک د یون لیکنې، مرکې او نظریات خوښوي، خو یو شمېر داسې خلک هم شته، چې د یون سرسختي مخالفین دي. د هغه ملي او ګټورو نظریاتو ته هم غلط رنګ او تعبیر ورکوي، دا ډول اشخاص، چې اکثره یې زورواکي او د سیاسي ډلو ټپلو غړي او مشران دي، د استاد یون نظریات خپلو شخصي او تنظیمي ګټو ته خطر بولي، نو ځکه یې په ټینګه مخالفت کوي. زه ددې شاهد یم، هر کله چې یون کومه لیکنه او مرکه کړې، نو دده پر وړاندې یې مثبت او منفي غبرګونونه دواړه راپارولي دي، منفي غبرګونونه اکثره وخت د هغو اشخاصو او ډلو له خوا وي، چې په تېر کړکېچن سیاسي بهیر کې یې ډېرې نامشروع ګټې ترلاسه کړي او ځانونه یې مطرح کړي دي.

مثبت غبرګونونه اکثره د ولس دمشرانو، روښنفکرانو او نورو مخورو له خوا وي، خو استاد یون په دغسې سختو اغزنو او تنګو شرایطو کې بیا هم خپل فرهنګي، سیاسي او ټولنیز کار ته دوام ورکوي .

دا اوسنی فرهنګي کار، چې تاسو یې اوس په مسلسل ډول ګورئ، دا د تېرو شلو کلونو کارونه دي، چې له تېر یو نیم کال راهیسې پرې په منظم ډول کار شوی، اوډل شوي او دادی ستاسو مخې ته ایښودل کېږي، په داسې یو دولتي دفتر کې چې بوختیاوې په کې ډېرې وي، د منظم او ستر فرهنګي کار سرته رسول اسانه کار نه دی.استاد یون پر خپلو فرهنګي کارونو سربېره د ګڼو فرهنګي ټولنو د غړي، همکار او موسس غړي په توګه هم خپل فرهنګي رول ادا کړی،په پېښور کې یې د دوو المان مېشتو فرهنګي ټولنو (دافغانستان دکلتوري ودې ټولنې) او(د پښتني فرهنګ د ودې پراختیا ټولنې) د همکار په توګه د بېلابېلو لیکوالو په لسګونو اثار، ایډیټ او چاپ کړي دي. دغه راز یې په سلګونو کورنیو مشاعرو، ادبي غونډو او سیمینارونو کې ونډه اخیستې ده، خپله یې هم په لسګونو مشاعرې،سیمینارونه او علمي ورکشاپونه جوړ کړي دي.

سربېره پر دې، په یو زیات شمېر، ملي او نړیوالو کنفرانسونو کې یې په ښه ډول د خپل هېواد استازي کړې ده. دلته به یې د اثارو یادونه وکړو:

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اثار

الف- پنځونې:

کتاب نوم ځرنګوالی چاپکال

�مېکور لومړی شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�په اورونو کې سندرې دويمه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

ب- راټولونې:

�هيلې ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�نيمګړې ارمانونه د حيران شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د لوونو فصل ګډه شعري ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د نازو انا ياد د سيمينار د ليکنو ټولګه دويم ۱۳۸۷

�د استاد الفت نثري کليات داستاد الفت نثرونه درېيم ۱۳۸۷

�سيندونه هم مري د اسحق ننګيال شعري منتخبات دويم ۱۳۸۷

ج- ژباړنې:

�د ټولنپوهنې له نظره: په افغانستان کې د واک جوړښتونه

دپوهنوال روستارتره کې اثر دويم ۱۳۸۷

. �د افغانستان فرهنګې ميراثونو ته يوه کتنه

د نينسي دوپرې اثر دويم ۱۳۸۷

�په افغانستان کې د جګړې جنايتکارانو محاکمه

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پوهنوال روستار تره کی اثر دويم ۱۳۸۷

د- يونليکنې:

- د اماراتو سفر د اماراتو يونليک دويم ۱۳۸۷
- که يون دی يون دی د اروپا يونليک لومړی ۱۳۸۷
- دپنټاګون ترڅنډو د امريکا يونليک لومړی ۱۳۸۷

هـ- څېړنې او شننې:

- د محمدګل خان مومند اند و ژوند ته يوه لنډه کتنه دويم ۱۳۸۷
- استاد زيار د پښتني فرهنګ يو ځلاند ستوری دويم ۱۳۸۷
- دکابل پوهنتون د ادبياتو پوهنځي پښتو کتابښود دويم ۱۳۸۷
- د افغانستان فرهنګ ته اوښتي زيانونه دويم ۱۳۸۷
- د پښتو شعر هندسي جوړښت شپږم ۱۳۸۷
- له افغانستانه د مسلکي کادرونو د فرار عوامل دويم ۱۳۸۷
- ساينسي پرمختياوې دويم ۱۳۸۷
- بېړنۍ لويه جرګه ولسواکي او زورواکي دويم ۱۳۸۷
- انديال خوشال لومړی ۱۳۸۷
- هيله د خپلو سريزو په لمن کې لومړی ۱۳۸۷
- کلتوري يون لومړی ۱۳۸۷
- فرهنګي فقر لومړی ۱۳۸۷
- مرکه او مرکې لومړی ۱۳۸۷

Download from: ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

- خوشال په خپل ایډیال لومړی ۱۳۸۷
- دکتابونو په وړمو کې لومړی ۱۳۸۷
- افغانستان په سیاسي کړلېچ کې لومړی ۱۳۸۷
- پښتو لیکنی سمون لومړی ۱۳۸۷
- اوسنۍ رسنۍ لومړی ۱۳۸۷
- که نړیوال ماته وخوري؟ لومړی ۱۳۸۷

خدای (ج) دې استاد یون ته ډېر عمر ورکړي او جرئت دې ورته هم تاند لري،الله(ج) دې دی له هر ډول بدو بلاوو وژغوري، په فرهنګي کارو زیار کې ورته دنور زغم او اوسېلې هیله لرم.

په درناوي

وفاالرحمن وفا

کابل- افغانستان

Download from: ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library